

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΛΑΩΝ

Ἐν τῷ περιοδικῷ τῶν Βρυξελλῶν συγγράμματι «*La Revue de Belgique*» ὁ διάσημος καὶ σοφὸς τῆς Liège καθηγητῆς κ. *Emile de Laveleye*, κατεχώρισε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1875 πραγματεῖαν ἐπιγραφομένην «Περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν καθολικῶν λαῶν, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος (1876) ἑτέραν «Περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ μέλλοντος τῶν πεπολιτισμένων λαῶν». Κρίνω ὅπως περὶ τὸν νῦν ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ ἔργων φερόντων τὸνομα τοιαύτου διακεκριμένου ἀνδρός καὶ πολλοῖς γνωστοῦ διὰ τὰς οἰκονομολογικάς, ἱστορικάς, ἠθικάς καὶ φιλοσοφικάς αὐτοῦ γνώσεις. Τὰ δὲ ζητήματα, περὶ ὧν ἐποιήσατο λόγον ὁ συγγραφεὺς ἐν ταῖς προκειμέναις πραγματείαις, εἰσὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν σπουδακτότατα καὶ πλείστης μελέτης ἄξια, καθὼς ἐνδιαφέροντα τὰ μέγιστα καὶ τινάττοντα τὰς κοινωνίας καὶ τὴν κοινὴν γνώμην πάσης τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἐν τῇ πρώτῃ πραγματείᾳ, ὁ συγγραφεὺς, καίτοι καθολικὸς, μετὰ παρρησίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ μεγάλῃς μετριοπαθείας, ἀποδείκνυσιν σικφέστατα τὰ μακρτήματα καὶ τὰς ἐπικινδύνους ῥοπὰς τῆς Ῥωμάνικς ἐκκλησίαις, ἣτις σήμερον καθίσταται, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ὁ ἐπιφοβώτερος τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι διὰ παραδόξων καινοτομιῶν καὶ νέων δογμάτων, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, τινάττει καὶ αἰεὶ ἐκ βέθρων λαοὺς καὶ κυβερνήσεις.

Ἡ δευτέρα πραγματεία ἢ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ παρελθόντι τεύχει τοῦ *Harvard*, ἐξηγεῖ δι' οὗς ἐπιβάλλεται λόγους, ὡς ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἰς τὸν ἄνθρωπον, αἰσθημα ἄλλως ἐμψυγόν ἐν αὐτῷ, καὶ συνάμα συζητεῖ ὅποια τις ἔσται ἡ μέλλουσα θρησκεία τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Παρόμοια δεινὰ, χάριτι θεῆς, οὐδόπως ἐπαπειλοῦσι τὸν ἑλληνισμόν, διότι ἐν Ἑλλάδι τὸ πολιτικὸν ἔδαφος δὲν σαλεύεται ὑπὸ ἀνατρεπτικῶν καθῶν τῆς πολυχρονίου δουλείας, πᾶσαν διάκρισιν τάξεως ἀναιρεσάσης, οὔτε ὑφίσταται τὸ παράπῃν ἀντιζηλὶς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, ἢ καὶ ῥοπή τις παράνομος καὶ πολεμία τῆς μιᾶς πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς ἑτέρας, διότι δὲν ἀποτελεῖ παρ' ἡμῖν ἡ ἐκκλησία, ὡς παρὰ ταῖς καθολικοῖς ἔθνεσι, κράτος ἐν κράτει· ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς ἐστὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστέων τοῦ ἔθνους. Ἄλλως τε δὲ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, ἢ

ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ οὐ μόνον δὲν ἀποτελεῖ τι δικακεκριμένον τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ περιλαμβάνεται καὶ ὑπ' αὐτῆς ρυθμίζεται ἐξαιρουμένων μόνων τῶν δογμάτων. Αἱ συχναὶ καὶ τοσαῦτον σπουδαῖαι τῶν καθολικῶν δυσχέρειαι καὶ ταραχαὶ ἐκ τούτου ἀνκντιρρήτως πηγάζουσιν, ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἀναγνωρίζουσι ξένην καὶ δικακεκριμένην τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Οὕτως ἀνέκαθεν ἐζήτησαν οἱ κατὰ κειρὸς Παπὰι διὰ τολημῶν σοφισμάτων νὰ καθυπατάξωσι πᾶσαν κοσμικὴν ἀρχήν τῇ ἐκκλησιαστικῇ. Τοιοῦτό τι οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε παρ' ἡμῖν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Ἕλληνας οὐδέποτε θὰ λησμονήσῃ τὴν τῆς ἐκκλησίας καθόλου ἀγωγὴν, ὅτε ἐπὶ μικροῦς αἰῶνας ἔξει βίον ἀβίωτον ὑπὸ τὸν σκληρὸν τῆς Τουρκικῆς ζυγόν, καὶ ὅτε ἡ Μήτηρ ἐκκλησία, ἀντὶ νὰ ὤφελῃ ἐκ τῆς παντελοῦς καταπτώσεώς του, αἰείποτε παρηγόρησεν αὐτὸν ἐν τῇ δουλείᾳ, συνεμερίσκατο ἅπαντα τὰ δεινὰ του, διέσωσε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐθνότητά του, συνηγωνίσθη ἐκθύμως, καὶ τέλος μετέλαβε τοῦ κλέους τῆς ἐν μέρει ἀναστάσεως πατρίδος.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, καίτοι ἔμπροσθεν φέρων τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, εἶναι ἐπιτήδειος πάσης κακίας, ὅταν ἐν τῷ βάζῃ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δὲν ἐνοικῇ τὸ ἀγνὸν τοῦτο τῆς θρησκείας αἶσθημα. Ὁ προορισμὸς αὐτοῦ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, ἡ πρόοδος, ἡ τελειοποίησις· ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος ἐκπληροῦται μόνον διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς παιδείας. Σπουδάζων τὴν θρησκείαν του καὶ λαμβάνων ὀρθὴν καὶ ἐλευθέριον ἀνατροφὴν, γίνεται χρηστότερος, ἡθικώτερος, θρησκευτικώτερος ὁ πολίτης· ἀλλ' οὐδὲν θρησκευτικὸν δόγμα, οὐδ' αὐτὸς ὁ ὕψιστος καὶ τέλειος Στωϊκισμὸς κατορθοῖ νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς ἡμετέρους πόθους, ἀδυνατῶν χορηγῆσαι ἡμῖν ὅ,τι περιέχεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὥστε οὐδὲν τούτου κάλλιον ἀποδείκνυσι τὴν ἄκραν ὑπεροχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Δέον ὅθεν αἰείποτε ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἡ ἡθικὴ ὑγεία καὶ ἡ τῆς πολιτείας ἐπίδοσις ἐν πρώτοις ἔγκεινται ἐν τῇ τηρήσει τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, τῆς πατρῴας θρησκείας, ἐν τῇ ἀκραίφνεϊ καὶ εἰλικρινεῖ τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ συμφερόντων ἀφοσιώσει.

Οὐδεὶς δύναται νὰ πνίξῃ ἐντελῶς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ἥτις λαλεῖ ζῆτοῦσα ἱκανοποίησιν· πλὴν ἐπιδιώκοντες μονομερῶς τὴν ὕλικήν εὐημερίαν καὶ τὴν τοῦ δουτικοῦ πολιτισμοῦ ῥαστώνην, ἐὰν μάλιστα ἀγώμεθα ὑπὸ τῆς κτηνωδίας τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ὕλικῶν ἀπολαύσεων, βυθιζόμενοι θέλομεν παραδοθῆ εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν θείων καὶ εἰς τὴν ἀτέλειαν· τότε καταστρέφονται αἱ ἀρεταὶ τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἀνεπαίσθητος δὲ ἀφκνίζεται καὶ ἡ ἡθικὴ ἔννοια· ὅθεν οἱ ἐργαζόμενοι ὅπως εἰσάξωσι παρ' ἡμῖν τὰς κυβεῖας τῶν εὐρωπαϊκῶν χρηματιστηρίων, ἢ ὅπως διαδώσωσι τοὺς λεγομένους φιλοσοφικοὺς νωτερισμοὺς καὶ ἀρχὰς ἐναντίας τῇ θρησκείᾳ εἰς τὸν ἀμόρφωτον καὶ εἰσέτι ἀπαιδαγώγητον ἡμῶν λαόν, μεγάλως σφάλλονται, εἰ καὶ εὐτυχῶς σήμερον τὰ τοιαῦτα ἥμιστά εἰσιν.

αὐτῷ προσιτὰ, ἐπειδὴ μόνον ἡ ἐπιμελὴς καὶ ἐντιμος ἐργασία μετὰ τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἡσυχίας δύναται τῷ λαῷ χορηγήσῃ τὴν ὕλικήν εὐημερίαν· διὰ δὲ τῆς διζδύσεως κακοδόξων συγγραμμάτων ὁ λαὸς θέλει ἀπολέσει τὰ γενναῖα φρονήματά του, καὶ μόνον ἀσεβέστερος καὶ κακηθέστερος δύναται νὰ γίνη.

Περαιὼν ὀφείλω νὰ προσθέσω ὅτι μεταφράσας τὰς λαμπρὰς τχύτας πραγματείας τοῦ κλεινοῦ τῆς Liège καθηγητοῦ, θεωρῶ οὐχ ἥττον κηθηκὸν νὰ εἶπω ὅτι δὲν συμμερίζομαι ἀνεπιφυλάκτως πάσας τὰς ιδέας τοῦ συγγραφέως, καὶ ὡν ὀρθόδοξος χριστιανός, ἐξαιτοῦμαι τὴν συγγνώμην ἐὰν ἀντέγραψά τι ἀπ' αὐτὸν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ.

Ἐν Μασσαλίᾳ, κατὰ Ἰανουάριον 1882.

Στέφανος Α. Βλαστὸς.

Α'.

Πολὸς σήμερον γίνεται λόγος περὶ τῆς πρκακμῆς τῶν Λατινικῶν φυλῶν· λέγεται ὅτι μετὰ τυχύτητος πρκακμᾶζουσι, καὶ ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει τῇ Γερμανικῇ καὶ τῇ Σλαβικῇ φυλῇ.

Οὐδόλως φρονῶ ὅτι ἡ λατινικὴ φυλὴ εἶναι καταδεδικασμένη νὰ πρκακμᾶσῃ· καὶ τοῦτο, ἐνεκα τοῦ ῥέοντος ἐν ταῖς φλεβὶν αὐτῆς αἵματος, ἥτοι συνεπείᾳ πεπρωμένης αἰτίας, πεπρωμένης δὲ, διότι λαὸς δὲν ἰσχύει νὰ μεταβάλλῃ τὴν φύσιν αὐτοῦ, οὔτε τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἕξεις νὰ μεταποιήσῃ· ἀλλ' ὅ,τι φαίνεται ἐκ τῆς ἱστορίας περιγενόμενον, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν συγχρόνων συμβεβηκότων, εἶναι ὅτι οἱ καθολικοὶ λαοὶ ἀσυγκρίτως βραδύτερον προκόπτουσιν ἢ τὰ μὴ ἐντα καθολικὰ ἔθνη, καὶ ὅτι ὡς πρὸς αὐτὰ, φαίνονται ὀπισθοδρομοῦντες. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τόσῳ πρόδηλον ἐστίν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι, καὶ τὸ ἐν Γαλλίᾳ ὄργανον αὐτῶν τὸ «Σύμπαν», ἔσχον τοῦτο ὡς ἀντικείμενον τῶν πρὸς τοὺς ἀπίστους καθολικοὺς ἐπιτιμήσεων των.

Πολλὰ αἷτια ἐμποδίζουσί με ν' ἀποδώσω τὸ γεγονὸς τοῦτο, καίτοι ἀναντίρρητον, εἰς φύλετικὰς ἐπηρείας. Βεβχίως ἡ μοῖρα τῶν ἐθνῶν ἐν μέρει ἐξήρτηται ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῶν κράσεως· μάλιστα δὲ, ἐὰν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνεδράμωμεν, δύο μόνον ὑπάρχουσιν αἷτια, δυνάμενα νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς διζοόρους τύχας τῶν διζοόρων λαῶν, — τὸ γένος καὶ ὁ τόπος, ἥτοι ἡ κρᾶσις ἐν πρώτοις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δεύτερον ἡ ἐπήρεια τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὸ κλίμα, ἡ γεωγραφικὴ τοποθεσία, τὰ προϊόντα τῆς γῆς, ἡ ὄψις τῆς χώρας, ἡ τροφή· πλὴν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτε πρόκειται περὶ ἐθνῶν, οἶα τὰ εὐρωπαϊκά, ἐχόντων τόσῳ μεμιγμένον αἷμα, πρὸς δὲ τούτοις καταγομένων ἀπὸ κοινῆς ῥίζης, οὐκ ἔστιν εὐχερὲς ν' ἀνεδέσῃ τις μεθ' ὀπω-

σοῦν μαθηματικῆς ἀκριθείας τὰ κοινωνικά γεγονότα εἰς τὴν φυλετικὴν ἐνέργειαν.

Οἱ Ἕλληες κάλλιον τῶν Γάλλων ἐνόησαν τὴν ἀσκησιν τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν καὶ τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν· τοῦτο ἄρα γε προέρχεται ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ αἵματός των· δὲν φρονῶ τοῦτο, διότι μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος περίπου ἢ τε Γαλλία καὶ ἢ Ἰσπανία καὶ ἢ Ἰταλία ἔσχον ἐπαρχιακὰς ἐλευθερίας, παραπλησίως ταῖς τῶν Ἕλλων· ἡ μόνη ἐπίσημος διαφορὰ ἦτον, ὅτι αὗται εἶχον κυβερνητικὸν σύστημα συγκεντρωμένον, καὶ ὡς ὄργανον μίαν μόνην βουλήν, ἀρκούντως ἰσχυρὰν ἀναδειχθεῖσαν ὅπως ἀντιστῇ τῇ βασιλείᾳ τῆς Νορμαννικῆς κατακτήσεως ἐνωσάσης τὴν Ἕλλάδα· ἡδυνήθη νὰ καταστῇ συγκεντρωτικὴ βουλή, καὶ τῆς βασιλείας οὕσης λίαν ἰσχυρὰς, οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ δῆμοι ἠνώθησαν ἵνα πολεμήσωσιν αὐτήν, ἐνῶ ἄλλοι εὐγενεῖς καὶ ἄστοι ὑπῆρξαν πάντοτε ἐν πάλῃ.

Αἱ τύχαι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἕλλας δὲν διαφέρουσιν ὅλως εἰμὴ κατὰ τὴν ΙΓ' ἐκλονοτακτηρίδα, ὅτε οἱ καθαρισταὶ (Puritains) κατετρόπωσαν τοὺς Στουάρτους, καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', τοὺς διαμαρτυρομένους ἐκδιώξας τῆς Γαλλίας, ἐξερρίξωσε τὰ τελευταῖα τῆς τοπικῆς αὐτονομίας ἔχνη καὶ τὰ μόνον σπουδαίας ἀντιστάσεως στοιχεῖα, τὰ δυνάμενα ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς τὸν δεσποτισμόν. Ὅταν βλέπωμεν Λατίνους διαμαρτυρομένους ὑπερέχοντας Γερμανικῶν μὲν λαῶν, ἀλλ' ὑποταγμένων τῇ Παπικῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅταν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ὁμίλῳ τῆς αὐτῆς γλώσσης καὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἐξελέγχωμεν ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ταχύτερον καὶ κανονικώτερον τῶν παπιστῶν προκόπτουσι, δύσκολον εἶναι νὰ μὴ ἀποδώσωμεν τὴν ὑπεροχὴν τῶν πρώτων ἐπὶ τῶν δευτέρων εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα.

Συχνάκις ἐν τῇ συζητήσει τῶν ζητημάτων τούτων παρεσέδυσαν δογματικὰ πάθη ἢ ἀντιθρησκευτικαὶ προλήψεις· καιρὸς εἶναι νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν μέθοδον τῆς συντηρήσεως καὶ τὴν μαθηματικὴν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ φυσιολόγου ἀπροσωποληψίαν· ἐκ δὲ τῆς ἀπλῆς τῶν πραγμάτων ἐξελέξεως ἀποδήσονται ἀναντίρρητα συμπεράσματα. Ἐστὶ παραδεδογμένον ὅτι οἱ Σκῶττοι καὶ οἱ Ἰρλανδοὶ εἰσὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς· ἀμφότεροι ὑπετάγησαν τοῖς Ἕλλησι· μέχρι δὲ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἡ Ἰρλανδία εὕρισκετο οὕσα πολλῷ πλέον πεπολιτισμένη τῆς Σκωτίας· ἡ χλωρὰ νῆσος ἦτο κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ μεσαιῶνος ἐστία πολιτισμοῦ, ὅτε ἡ Σκωτία ἦτον ἔτι φωλεὰ βαρβάρων. Ἀφ' οὗ χρόνου ὅμως οἱ Σκῶττοι ἡσπασθῆσαν τὴν μεταρρύθμισιν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλλησις ἀπέλιπον· τὸ κλίμα καὶ ἡ φύσις τῆς γῆς εἰσὶ κωλύματα ἵνα ἡ Σκωτία γίνῃ τόσῳ πλουσίᾳ ὅσῳ ἡ Ἕλλάς· οὐ μὴν ἀλλὰ ὁ Μακωλάις λέγει ῥητῶς ὅτι ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος οἱ Σκῶττοι τῶν Ἕλλων ὑπερτεροῦσιν ἐν πολλοῖς· ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἰρλανδία, εἰς τὰ τῶν ὑπερχαλπίων ἀνηρτημένα, μένει πτωχὴ, ἀθλία, ὑπὸ τοῦ στασια-

στικοῦ πνεύματος τετραγμένη, καὶ ἀνίκκος φαίνεται ν' ἀναστῇ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων.

Ἀλλ' ὅποια καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰρλανδίᾳ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐπικρατίας Connaught, ἀποκλειστικῶς καθολικῆς, καὶ τῆς Ulster, ἐν ἣ ἐπικρατεῖ ὁ προτεσταντισμός! Ἡ Ulster πλουτεῖ διὰ τῆς βιομηχανίας, ἡ δὲ Connaught παρέχει τὴν εἰκόνα τοῦ ἄκρου αὐτοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ταλαιπωρίας!

Ἀποφεύγω νὰ συμπαραλάβω τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς βορείας Ἀμερικῆς πρὸς τὰς τῆς νοτίου, ἢ τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης ἔθνη πρὸς τὰ νότια· ἡδυνάτο τις ἐξηγήσῃ τὰς πασιδῆλους διαφορὰς διὰ τοῦ κλίματος ἢ τῆς καταγωγῆς. Ἐλθωμεν λοιπὸν εἰς Ἑλβετίαν, καὶ συγκρίνωμεν τὴν κατὰστασιν τῶν νομῶν Neuchâtel, Vaud καὶ τῆς Γενεύης (ἰδίως πρὸ τῆς τελευταίας τῶν καθολικῶν Savoyards μετοικήσεως) τῇ κατὰστάσει τῆς Lucerne, τοῦ Ἄνω Valais καὶ τῶν ὑλωδῶν νομῶν· οἱ πρῶτοι διαφερόντως ὑπερέχουσι τῶν δευτέρων ὑπὸ τε τὴν ἐποψίν τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς φιλολογίας, τῶν ὀρχίων τεχνῶν, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τοῦ πλούτου, τῆς καθαριότητος, ἐνὶ λόγῳ τοῦ πολιτισμοῦ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις καὶ ἐν πάσῃ τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως· οἱ πρῶτοι εἰσὶ τῆς λατινικῆς φυλῆς, ἀλλὰ διαμαρτυρόμενοι· οἱ δεύτεροι τῆς γερμανικῆς φυλῆς, ἀλλ' ὑπείκοντες τῇ Ῥώμῃ· ὅθεν τὸ θρησκευμα καὶ οὐχὶ τὸ γένος, ἐστὶ τὸ αἷτιον τῆς ὑπεροχῆς ἐκείνων.

Νῦν μεταβῶμεν εἰς ἄλλον τῆς Ἑλβετίας νομὸν, τὸν τοῦ Appenzell, ὅλως κατοικούμενον ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς, γερμανικῆς. Μεταξὺ τῶν Rhodes ἐσωτερικῶν καὶ καθολικῶν, καὶ τῶν Rhodes ἐξωτερικῶν καὶ διαμαρτυρομένων, ἀκριβῶς παρατηροῦμεν τὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Neuchâtel καὶ τῶν κατοίκων τῆς Lucerne ἢ τοῦ Uri· ἐξ ἑνὸς ἡ παιδεία, ἡ ἐνέργεια, ἡ βιομηχανία, σχέσεις μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ εὐημερία· ἐξ ἄλλου ἡ νωθρότης, ἡ τυφλὴ συνήθεια, ἡ ἀμάθεια, ἡ ἐνδεια.¹

Πενταχοῦ, ὅπου ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ τὰ δύο θρησκείματα τυγχάνουσιν ἀντικρὺς ἄντα, οἱ διαμαρτυρόμενοι εἶναι ὀξύτεροι, φιλοτεχνότεροι, φειδωλότεροι καὶ κατὰ συνέπειαν πλουσιώτεροι τῶν καθολικῶν. «Ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς, λέγει ὁ Τοκεβίλλης, οἱ πλείστοι τῶν καθολικῶν εἰσὶ πένητες» ἐν τῷ Καναδᾷ, αἱ μεγάλα ἐπιχειρήσεις, αἱ φιλοτεχνίαι, ἡ ἐμπορία, τὰ κυριώτατα ἐργαστήρια ἐν ταῖς πόλεσιν εὐρίσκονται ἐν χερσὶ τῶν διαμαρτυρομένων.

Ὁ Ὠδιγκάνης, ἐν ταῖς σπουδαιοτάταις αὐτοῦ Μελέταις «ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς Γαλλίας,» ὁμολογεῖ τὴν τῶν διαμαρτυρομένων ὑπερο-

¹ Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς διαφορὰς τῶν περὶ ηγητῶν περιγραφὰς καὶ ἰδίως τοῦ Herworth Dixon.

χὴν κατὰ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἔτι ἥττον ὑποπτος εἶναι, ἐπειδὴ δὲν ἀποδίδει αὐτὴν τῷ θρησκευματι· οἱ πλεῖστοι τῶν ἐργατῶν τῆς Νεμαύσου (Nîmes), λέγει, καὶ ἰδίως οἱ μεταξοῦφκνται, εἰσὶ καθολικοὶ, ἐνῶ οἱ ἐργοστατιάρχαι, οἱ μεγαλέμποροι, ἐνὶ λόγῳ οἱ κεφαλαιοῦχοι κατὰ πλεῖστον μέρος εἰσὶ διαμαρτυρόμενοι.»

«Ὅσάκις οἰκαγένειά τις διηρέθη εἰς δύο κλάδους, καὶ ὁ εἷς διетήρησε τὴν πίστιν τῶν πατέρων τοῦ, ὁ δ' ἕτερος ἠσπάσθη τὰς μεταρρυθμιστικὰς ιδέας, σχεδὸν πάντοτε παρατηρεῖται ἐνθεν μὲν εὐδεια ὁσημέραι προοδεύουσα, ἐνθεν δὲ αὐξόμενος ὁ πλοῦτος.»—«Ἐν Mazamet, τὸ Elbeuf τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, προσθέτει ὁ ῥηθεὶς συγγραφεὺς, πάντες οἱ ἐργοστασιάρχαι, ἐνὸς ἐξαιρουμένου, εἰσὶ διαμαρτυρόμενοι, ἐνῶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐργατῶν εἰσὶ καθολικοί· μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ὀλιγωτέρᾳ παιδείᾳ ἢ μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων τοῦ ἄλλου θρησκευματος.»

Πρὸ τῆς ἀκυρώσεως τοῦ ἐν Nantes δικτάγματος, οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπερεῖχον καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς φιλοτεχνίας, βιομηχανίας, καὶ οἱ καθολικοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομείνωσι τὸν ἀνταγωνισμόν, ἀπὸ τοῦ 1662 ἐνήργησαν ἵνα τοῖς ἀπαγορευθῇ, διὰ διαφόρων ἐπακλήλων διαταγμάτων, ἡ ἀσκησις ποικίλων ἐπιτηδευμάτων, ἐφ' οἷς διέπρεπον. Μετὰ τὴν ἐξωσιν αὐτῶν ἐκ τῆς Γαλλίας, οἱ διαμαρτυρόμενοι ματήνεγκον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, εἰς τὴν Πρωσσίαν τὸ δραστήριον καὶ φειδωλὸν αὐτῶν πνεῦμα· ἐπλούτιζον τὸν τόπον ἐν ᾧ κατώκουν.

Καὶ ἀληθῶς εἰς διαμαρτυρομένους Λατίνους ὀφείλει ἐν μέρει ἡ Γερμανία τὰς προόδους αὐτῆς. Οἱ Γάλλοι πρόσφυγες εἰσήγαγον ἐν Ἀγγλίᾳ διαφόρους τέχνας, ἐν αἷς καὶ τὴν τῶν μεταξοῦφκσμάτων, καὶ ὀπκοὶ τοῦ Καλβίνου ἡμέρωσαν καὶ ἐπολίτευσαν τὴν Σκωττίαν.

Ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις παράβαλλε τὰς τιμὰς τῶν δημοσίων χρεωγράφων τῶν τε διαμαρτυρομένων καὶ τῶν καθολικῶν κυβερνήσεων. Ἐπισθητὴ ὑπάρχει διαφορὰ: Τὸ ἀγγλικὸν τῶν 8⁰/10 δάνειον ὑπερβαίνει τὰ 94, καὶ τὸ τῶν 3⁰/10 γαλλικὸν τιμᾶται περὶ τὰ 66. Τὰ χρεώγραφα τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Πρωσίας, τῆς Δανιμαρκίας, τῆς Σουηδίας ὑπερέβησαν τὴν τιμὴν τοῦ ἀρτίου· ἀπεναντίας δὲ τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας, μόλις φθάνουσιν εἰς τὸ 1¹/2 ἢ εἰς τὰ 2²/3 αὐτοῦ. Σήμερον ἐν ἀπάσῃ τῇ Γερμανίᾳ ἡ ἐμπορία τῶν διανοητικῶν ἔργων, βιβλίων, περιοδικῶν συγγραμμάτων, γεωγραφικῶν πινάκων, ἐφημερίδων, σχεδὸν ὁλοτελῶς εὐρίσκονται ἐν ταῖς χερσὶν Ἰουδαίων καὶ προτεστάντων. Ὑπ' ὅψιν ἔχοντες ἅπαντα ταῦτα τὰ συμφωνοῦντα γεγονότα, δυσχερὲς θεωροῦμεν τὸ νὰ μὴ παραδεχθῇ τις ὅτι τὸ θρησκευμα καὶ οὐδόλως τὸ αἷμα εἰσὶ τὰ κύρια αἷτια τῆς ἐκτάκτου ἐθνῶν τινῶν εὐημερίας. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις διέδωκεν εἰς τοὺς λαοὺς, τοὺς ἀσπασθέντας αὐτὴν, ἰσχύν τινα, ἣν ἡ ἱστορία μόλις δύναται νὰ νοήσῃ. Ἴδε τὰς Κάτω Χώρας: δύο ἑκατομμύρια ψυχῶν,—

ἐπὶ ἐδάφους ἐξ ἡμισείας ἀμμώδους καὶ ἐλώδους, — ἀνθίσταντο τῇ Ἰσπανίᾳ, ἔπασσαν τὴν Εὐρώπην κρατούσῃ ὑποχείριον, καὶ μόλις ἀποτινάξασαι τὸν βαρὺν τῆς Καστιλλίας ζυγὸν, ἀπάσας τὰς θαλάσσας ἐκάλυψαν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῶν· βαδίζουσιν ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ νοητικοῦ κόσμου, τόσα πλοῖα κέκτηνται ὅσα ὅλη ἡ Ἑπειρος ἠνωμένη, καθίστανται ἡ ψυχὴ πασῶν τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης συμμαχιῶν, ἀντέχουσι τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Γαλίᾳ συμμαχησάσαις κατ' αὐτῶν, προσφέρονται ταῖς Ἑνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὡς τύπος τῆς δημοσπόνδου ἐνώσεως, ἐπιτρεπούσης τὴν ἀπεριόριστον ἐπίδοσιν τῆς Μεγάλης Δημοκρατίας, καὶ παρέχουσι τὸ παράδειγμα τῶν οἰκονομολογικῶν συνδυασμῶν, οἵτινες τόσῳ ἰσχυρῶς συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου, ἥτοι τῶν Τραπεζῶν καὶ τῶν διὰ μετοχῶν ἐταιριῶν.

Ἡ Σουηδία, — ἐν ἑκατομμύριον ψυχῶν ἐπὶ γροιντικοῦ ἐδάφους, ἐπὶ ἐξ μῆνας τοῦλάχιστον κατακεχωσμένου ὑπὸ τὴν χιόνα, — παρίσταται ἐν τῇ Ἑπείρῃ ἐπὶ τοῦ Γουστάβου Ἀδόλφου μετὰ τῆς γνωστῆς ἐκείνης ὁρμῆς, νικᾷ τὴν Αὐστρίαν διὰ τῶν θαυμαστῶν αὐτῆς στρατηγῶν Wrangel, Torstenson, Banner, καὶ σώζει τὴν Μεταρρυθμίτιν.

Σήμερον ἡ Ἀγγλίᾳ εἶναι ἡ βασιλὶς τῶν θαλάσσων, ἡ πρώτη τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐθνῶν· δεσπόζει ἐν τῇ Ἀσίᾳ 200 ἑκατομμυρίων ψυχῶν καὶ εἰσβάλλει εἰς ὅλην τὴν σφαῖραν διὰ τῶν ἀπανταχόσε στελλομένων ἀποίκων. Πρέπει νὰ σπουδάσῃ τις ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ sir Charles Dilke, Greater Britain, τὴν εἰκόνα τῆς Ἀγγλο-Σαξωνικῆς δυνάμεως ἐν ὅλῃ τῇ ὑψηλίῳ. Αἱ ἠνωμέναι πολιτεῖαι μετ' ἀκατανοήτου ταχύτητος ἀναπτύσσονται· ἀριθμοῦσιν ἤδη 42 ἑκατομμύρια κατοίκων· πρὸς δὲ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος θὰ ἔχωσιν 100 ἑκατομμύρια, καὶ ἀπὸ τοῦδε εἴτιν ὁ πλουσιώτατος καὶ ὁ ἰσχυρότατος λαὸς τῆς γῆς.

Μετὰ δύο αἰῶνας, ἡ Ἀμερικὴ, ἡ Αὐστραλία καὶ ἡ μεσημβρινὴ Ἀφρικὴ ἔσονται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν αἰρετικῶν Ἀγγλο-Σαξόνων, ἡ δὲ Ἀσία ὑπὸ τοὺς σχισματικούς Σλαβούς.

Οἱ ὑπὸ κηδεμονίαν τῆς Ῥώμης μένοντες λαοὶ φαίνονται ὡσεὶ καταδικασμένοι εἰς στείρωσιν· δὲν ἀποικίζουσι πλέον, δὲν ἔχουσι πλέον οὐδεμίαν διαχύσεως δύναμιν· ἡ τοῦ Θιέρτου ἔκφρασις ἴν' ἀπεικονίσῃ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν μητρόπολιν, τὴν Ῥώμην, «χρηεῖα καὶ στείρωσις, viduitas et sterilitas» δύναται ἐπίσης νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐτοῖς. Ἐχουσι λαμπρὸν παρελθόν, ἀλλὰ τὸ παρὸν εἶναι σκοτεινὸν καὶ τὸ μέλλον ἐπιφοβόν· ὑπάρχει ἄρα γε ἐλπεινότερα κατὰστασις τῆς Ἰσπανίας; καὶ ἡ Γαλλία, ἥτις πολλὰ καὶ μεγάλα ὠφέλησε τὸν κόσμον, σήμερον κατήντησεν εἰς οἶκτον, οὐχὶ διότι ἠττήθη εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, — καὶ γὰρ πολεμικὰ δυστυχήματα μᾶλλον ἢ ἥττον εὐκόλως ἐπανορθοῦνται, — ἀλλὰ διότι φαίνεται ὡσεὶ ἀποτεταγμένη νὰ ᾗ ἀκαταπαύστως αἰωρημένη μεταξὺ τοῦ δεσπο-

τισμοῦ καὶ τῆς ἀναρχίας· νῦν ἔτι ὁπότε, ἴν' ἀναστηθῇ, ἔχει ἀφρευκτον ἀνάγκην τῆς συμπνοίας πάντων τῶν τέκνων αὐτῆς, τὰ ἄκρα κόμματα ἐρίζουσι περὶ πρωτείων, καὶ κινδυνεύουσι νὰ ἐπαναγάγῃσιν ἐμφυλίους σπαραγμούς. Αἱ ὑπεράλπειοι σκευωρίαι εἰσὶ τὸ αἷτιον τῶν δυστυχιῶν τῆς Γαλλίας· αὗται ἐξασθενίζουσι τὴν χώραν διὰ τῆς δηλητηριώδους ὑπηρεσίας των, ἣν θέλομεν κατωτέρω ἀναλύσει· αὗται διὰ τῆς αὐτοκρατείας Εὐγενίης, ὀργάνου τοῦ κληρικοῦ κόμματος, προὐκάλεσαν τὴν εἰς τὸ Μεξικὸν ἐκστρατείαν, ὅπως τοὺς καθολικοὺς τῆς Ἀμερικῆς λαοὺς ἀνεγείρῃ, καὶ τὸν κατὰ Πρωσσίας πόλεμον, ὅπως ἐγείρῃ φραγμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῶν τῆς Εὐρώπης διαμαρτυρομένων ἐθνῶν.

Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Βελγικὴ εὐδαιμονέστεραι φαίνονται τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, ἀλλ' ἄρα γε ἡ ἐλευθερία εἶναι στερεῶς ἀποκαταστημένη ἐν ταῖς χώραις ταύταις; περὶ τούτου σπουδαῖοι νόμις ἀμφιβάλλουσι. Τελευταῖον, ὑπὸ τὸν ἐμφαντικὸν τίτλον «L' Italia Nera» ἐφημεριδογράφος τις τῆς Ῥώμης ἐξέδωτο ἄξιον μελέτης πόνημα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἰταλίας. «Οἱ τῷ Πάπᾳ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἤδη ἀπέθανον ἢ ἀποθνήσκουσιν», ἀνακράζει περίφοβος ὁ συγγραφεὺς, — «I popoli di religione papale o sono gia morti, o vanno morendo». — «Ἐὰν ἡ Ἰταλία προσθέτει, φαίνεται ἥττον ἀσθενοῦσα, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ κλῆρος, προσδοκῶν τὴν παλιννόρθωσιν τοῦ πάπα πρότερον μὲν τῇ ἐπεμβάσει τῆς Αὐστρίας, καὶ σήμερον δὲ τῆς Γαλλίας, εἰσέτι δὲν ἐπετέθη τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῷ συντάγματι ὡς ἐσωτερικῇ δυνάμει. Τὸ κληρικὸν κόμμα ἀπέσχετο τῶν ἐκλογῶν, πλὴν τοῦτο θὰ μεταβληθῇ· ἤρξατο ἤδη εἰς τὴν κονίστραν κατερχόμενον ἐν Νεαπόλει, ἐν Ῥώμῃ, ἐν Βονωνίᾳ· ἡ Ἐκκλησία καλύπτει τὴν χώραν δι' ἐταιριῶν ὑπὸ τὰ νεύματα τῶν Ἰησουϊτῶν, καὶ αἱ μοναχικαὶ φρατρίαι καταλαμβάνουσι τὴν νέαν γενεάν, ἣν ἀνατρέφουσιν ἐν τῷ μίσῃ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν νόμων αὐτῆς». — Αἱ σκέψεις αὗται εἰσιν ὀρθαί· ἡ Ἰταλία σήμερον εὐρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Γαλλίας θέσει μετὰ τὸ 1789, καὶ τῆς Βελγικῆς μετὰ τὸ 1830. Ἡ αὖρα τῆς ἐλευθερίας παρσύρει σύμπαν τὸ ἔθνος, καὶ αὐτὸν τὸν κλῆρον· ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐλπίς αἰσιωτέρου μέλλοντος, ὁ ἐνθουσιασμός τῆς προόδου, πάντων τὰς καρδίας ἐκκρίνουσι καὶ ἐξιτήλους ποιοῦσι τὰς διαφωνίας· οὐχ ἥττον ἐκρχήσεται μετ' οὐ πολὺ τὸ ἀσυνάλλακτον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ πρὸς τὰς Ῥωμάνους ἀρχάς. Ὁ κλῆρος, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἰησουῖται, ὑπεύκοντες τῇ φωνῇ τῆς Ῥώμης, ἤδη ἐπιχειροῦσιν ὅπως ὑποσκάψωσι τὸ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν κτίριον, μόλις τῆς γῆς προέχον· αὐτὸ δὴ τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη καὶ ἐν τῇ Βελγικῇ ἀπὸ τοῦ 1840.

Κατ' αὐτάς, εἰς τῶν πατέρων τοῦ Βελγικοῦ συντάγματος, ἵσως ὁ ἐπισημότερος, ἔλεγέ μοι πλήρης θλίψεως· — «Ἐνομίσσαμεν ὅτι, ἵνα ἰδρύσωμεν τὴν ἐλευθερίαν, ἤρκει νὰ τὴν ἀνακηρύξωμεν, χωρίζοντες τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς πολιτείας· ἤδη ὁμως πιστεύω ὅτι ἠπατήθημεν. Ἡ Ἐκκλησία, στῆ-

ριζομένη ἐπὶ τῶν ἀγροτῶν, ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς δύναμιν· αἱ μεγάλαι πόλεις, ταῖς κινεῖς ιδέαις ἐξωκειωμένοι, ἄνευ ἀμύνης δὲν θὰ ὑποκύψωσι τῇ καταδουλώσει· ἀποκρίμψομεν λοιπὸν πρὸς ἐμφύλιον πόλεμον, ὡς ἐν Γαλλίᾳ· ἤδη δ' εὕρισκόμεθα ἐν ἐπαναστατικῷ ὄργασμῳ, καὶ τὸ μέλλον μοὶ φαίνεται μεστὸν ταραχῶν». — Αἱ τελευταῖαι ἐκλογαὶ ἤρξαντο ὑποδεικνύουσαι τὸν κίνδυνον· αἱ διὰ τὰς βουλὰς ἐκλογαὶ ἐνίσχυσαν τοὺς κληρικοὺς, ἐνῷ αἱ δημοτικαὶ ἔδωκαν τὴν ἰσχὺν εἰς τοὺς φιλελευθέρους ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν· οὕτως ὁ μεταξὺ ἀστῶν καὶ ἀγροτῶν ἀνταγωνισμὸς, μία τῶν αἰτιῶν τοῦ ἐμφυλίου ἐν Γαλλίᾳ πολέμου, ἤδη ἀνεφύη ἐν τῇ Βελγικῇ· ἐνόσφη ἡ κυβέρνησις μένει ἐν ταῖς χερσὶ φρονίμων ἀνδρῶν, πολλὸν εὐδικθέτων νὰ ὑπηρετήσωσι τῇ πατρίδι· ἡ νὰ ὑπακούσωσι τοῖς ἐπισκόποις, σπουδαίως ταραχὰς δὲν πρέπει νὰ φοβώμεθα· πλὴν, ἐὰν οἱ φανατικοὶ, οἱ παρρησιαῖα ἀποδεχόμενοι ἐτὸν Σύλλαβον» ὡς πολιτικὸν πρόγγραμμ., μέλλωσι τὴν ἐξουσίαν νὰ καταλάβωσι, δεινὰ συγκρούσεις θ' ἀκολουθήσωσι· πρὸ τινος δὲ χρόνου μικρὸν ἔδει ὅπως ἡμῖν ἐπαφεθῶσιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ξένη εἰσβολή.

Οἱ καθολικοὶ λαοὶ τῶν δύο μερῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ τυγχάνουσιν ὄντες λεία ἐσωτερικῶν ἀγώνων, καταναλισκόντων τὰς δυνάμεις των, ἢ τοῦλάχιστον κωλυόντων αὐτοὺς νὰ προοδεύσωσι τόσῳ κανονικῶς καὶ ταχέως ὅσῳ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

Πρὸ δύο αἰώνων ἀναμφισβητήτως ἡ ὑπεροχὴ ἀνῆκε τοῖς καθολικοῖς ἔθνεσι· τὰ λοιπὰ ἦσαν δευτέρως τάξεως δυνάμεις· σήμερον θέσατε ἐξ ἑνὸς μέρους τὴν Γαλλίαν, τὴν Αὐστροίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἀμερικὴν, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, καὶ οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἡ ὑπεροχὴ νῦν μετέβη εἰς τοὺς αἰρετικούς καὶ εἰς τοὺς σχισματικούς.

Ὁ Levasseur κατ' αὐτὰς ἀνέγνω ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἔργον περίεργον, ἐν ᾧ δείκνυσιν ὅτι ἡ Γαλλία κατὰ τὸ 1700 αὐτὴ μόνη παρίστα ὡς 31 τοῖς 0/0, ἢ τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ συνόλου τῶν ἡνωμένων δυνάμεων τῶν εἰρημένων πέντε κρατῶν, ἐνῷ σήμερον, ὑπολογίζοντες ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐξ πρώτης τάξεως κράτη εὕρισκόμεν ὅτι ἡ Γαλλία παρέχει μόλις 15 τοῖς 0/0, ἢτοι τὸ $\frac{1}{6}$ τῶν ὅλων δυνάμεων.

Ὅθεν δι' ἑκάστον ἄνδρα, ἀμερολήπτως θέλοντα νὰ ἐξετάσῃ τὰ πράγματα, μένει ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ προτεσταντισμὸς εἶναι τοῦ καθολικισμοῦ εὐνούστερος κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν· νῦν δεῖν νὰ ἐξεύρωμεν τοὺς λόγους τοῦ φαινομένου τούτου, καὶ νομίζω ὅτι δύσκολον δὲν εἶναι νὰ ἐνδείξωμεν αὐτούς.

Β'.

Παρὰ πάντων σήμερον παρὰδεδεγμένον θεωρεῖται ὅτι ἡ διάχυσις τῶν

φώτων ἐστὶν ἡ πρώτη βῆσις τῆς προόδου· ἡ ἐργασία τόσῳ ἐπικερδестέρα καταντᾷ, ὅσῳ συνετώτερον οἰκονομεῖται· ἡ τῆς ἐπιστήμης ἐφαρμογὴς, ὑφ' ὅλης αὐτῆς τᾶς μορφᾶς, εἰς τὴν προαγωγὴν, ἰδοὺ εἰς τί σύγκειται ὁ πλοῦτος τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου· ἡ φρικώδης ἀπορία τοῦ ἀγρίου γεννᾶται ἐκ τῆς ἀμαθείας του· ἡ οἰκονομικὴ λοιπὸν πρόοδος ἔσται ἀναλογικὴ κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀναγκαστικὰς εἰς τὰς τέχνας προσαπτομένας.

Ἡ παιδεία, γενικῶς δικασπειρομένη, εἶναι ἐπίσης ἀπκρίτητος διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν συντηγματικῶν ἐλευθεριῶν· ἐκεῖ ὅπου αἱ ἀρχαὶ ἀπαρρέουσιν ἐκ τῆς ψηφοφορίας, δεῖον νὰ ἔχωσιν οἱ ἐκλογεῖς γνώσεις ἱκανὰς, ἵνα καλῶς ἐκλέγωσι τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, ἄλλως ὁ τόπος κυβερνᾶται κακῶς· ἀπὸ ἀμικρήματος εἰς ἀμικρήμα περιπίπτει, καὶ βαδίζει εἰς βέβαιον ὄλεθρον. Ἐν δεσποτικῷ κράτει ἡ παιδεία εἶναι ὠφέλιμος, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπκρίτητος· ἀλλ' ἐν μεγάλῳ ἐλευθέρῳ κράτει, ἡ ζητοῦντι νὰ γίνῃ ἐλεύθερον, εἶναι ἀπκρίτητος ἀνγκασία, ἄλλως πέπρωται νὰ παρκαμάτῃ ἐν ἀδρανείᾳ ἢ ἐν ταραχαῖς· ὅθεν ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι ἡ βῆσις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐπραγίας τῶν λαῶν. Πλὴν, μέχρι τοῦδε οἱ διαμαρτυρόμενοι μόνον κατῴρθωσαν ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν καθόλου ἐκπαίδευσιν· αἱ καθολικαὶ κυβερνήσεις, καίτοι ψηφίσασχι, ὡς ἡ Ἰταλία, τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκπαίδευσιν, ἢ πολλὰ δαπανῶσαι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὡς ἡ Βελγικὴ, δὲν ἐπιτυγχάνουσι νὰ διασκεδάσωσι τὴν ἀμάθειαν.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, τὰ διαμαρτυρόμενα κράτη ἀσυγκρίτως εἰσὶν ἀνώτερα τῶν καθολικῶν· μόνη ἡ Ἀγγλία δὲν εἶναι ἐξίσου ἐκείνοις προωδευμένη, ἔτιω διότι ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία, μεταξὺ τῶν διαφόρων τῶν διαμαρτυρομένων αἱρέσεων, τὰ πλεῖστα προσεγγίζει τῇ Ῥωμάνῃ ἐκκλησίᾳ· πάντα τὰ διαμαρτυρόμενα ἔθνη προηγούνται ἄνευ ἢ σχεδὸν ἄνευ ἀγρυμμάτων· ἡ Σαξωνία, ἡ Δανιμαρκία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Πρωσσία· τὰ καθολικὰ ἀπείρως ὑστεροῦσιν, ἔχοντα τοῦλάχιστον τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ των ἀγράμματον, ὡς ἡ Γαλλία καὶ ἡ Βελγικὴ, ἢ τὰ τρία τέταρτα, ὡς ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Πορτογαλλία.

Ἰδετε τὴν Ἑλβετίαν· ὁποῖα ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν διαφορὰ μεταξὺ τῶν καθολικῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων νομῶν! Οἱ καθαρῶς λατινικοὶ, ἀλλὰ διαμαρτυρόμενοι νομοὶ τοῦ Neuchâtel, Vaud καὶ Γενεύης ἰσοφαρίζουσι τοῖς Γερμανικοῖς νομοῖς τοῦ Zurich καὶ Berne, καὶ εἰσὶ πολλῶ ὑπέρτεροι τῶν τοῦ Tessin, Valais ἢ Lucerne· τὸ αἷτιον τοιαύτης ἀντιθέσεώς ἐστὶ πασιφανές, καὶ πολλάκις ἐπεδείχθη· ἡ τῶν διαμαρτυρομένων θρησκεία στηρίζεται ἐφ' ἐνὸς βιβλίου, τῆς «Βίβλου», ὅθεν ὁ διαμαρτυρόμενος ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὴν ἀνάγνωσιν.¹ Διὸ ὁ πρῶτος καὶ ὕστατος τοῦ Λουθήρου λό-

1 Κατὰ τὸν τελευταῖον γαλλογερμανικὸν πόλεμον παρατηρήθη, ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦσαν πολλῶ πλέον πεπαιδευμένοι τῶν καθολικῶν· ἐν τοῖς νοσοκομείοις, ὅτε οἱ πρῶτοι ἤρχιζον ἀναλαμβάνοντες ἐκ τῶν τραυμάτων, ἐζήτουν βιβλία, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἐζήτουν παιγνιόχαρτα.

γος ἦτο αἰδῶσθε τοὺς παῖδας· τοῦτο εἶναι χρέος τῶν γονέων καὶ τῶν ἀρχόντων, εἶναι θεῖα ἐντολή· ἡ καθολικὴ ἀπ' ἐναντίας θρησκεία στηρίζεται ἐπὶ μυστηρίων καὶ τινων ἀσκήσεων, ὡς τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς λειτουργίας, τῆς δουλίας, μὴ ἀπαιτουσῶν τὴν ἀνάγνωσιν· ἡ γνῶσις λοιπὸν τῶν γραμμάτων δὲν εἶναι ἀναγκασί· μᾶλλον δὲ καθίσταται ἐπικίνδυνος, διότι φυσικῶς κλονεῖ τὸ ἄξιωμα τῆς τυφλῆς ὑπκοῆς, ἐφ' ἧς ἐρείδεται ὅλον τὸ καθολικὸν οἰκοδόμημα· ἡ ἀνάγνωσις εἶναι ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν αἴρεσιν· τὸ φανερὸν συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ὁ καθολικὸς ἱερεὺς ἔσεται τῇ μαθήσει πολέμιος, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν θέλει ποτὲ καταβάλλει τὰς αὐτὰς ὡς ὁ διμκρτυρόμενος προσπικθείας ὑπὲρ τῆς διαδόσεως αὐτῆς· ἡ καλὴ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως διοργάνωσις χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως· τῆς παιδείας οὗτης λίαν προσφόρου τῇ ἀσκήσει τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῇ γεννήσει τοῦ πλούτου, τοῦ δὲ πρωτεσταντισμοῦ βοηθοῦντος τῇ διαδόσει τῶν γραμμάτων, ἐν αὐτῷ τούτῳ πρόδηλος ὑπάρχει αἰτία τῆς τῶν διαμκρτυρομένων κρητῶν ὑπεροχῆς.

Γ'.

Πάντες ἐκ συμφώνου λέγουσιν, ὅτι ἡ δύναμις τῶν ἐθνῶν ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως· πανταχοῦ ἀναγινώσκεται τὸ ῥητὸν τοῦτο, σχεδὸν ἄξιωμα γενόμενον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης· ὅταν τὰ ἦθη διαφθαῶσι, τότε καὶ ἡ πολιτεία ἀπόλωλε.—Κατάδηλον δὲ γίνεται ὅτι ἡ ἠθικὴ στάθμη ἀνωτέρω τυγχάνει παρὰ τοῖς διαμκρτυρομένοις λαοῖς ἢ παρὰ τοῖς καθολικοῖς· αὐτοὶ οἱ εὐσεβεῖς συγγραφεῖς ὁμολογοῦσι τοῦτο, ὅπερ ἐξηγοῦσι λέγοντες ὅτι οἱ πρῶτοι ἐμμένουσι πιστότεροι τῶν δευτέρων εἰς τὰ τῆς θρησκείας ἐξήγησιν ἢν θεωρεῖ ὀρθήν.

Ἐξετάσατε τὰ φιλολογικὰ ἔργα τῶν Γάλλων, ἴδετε ἐν τοῖς διαφόροις θεάτροις τὰ εὐδοκίμοῦντα δράματα· ἡ βλάσις αὐτῶν πάντοτε εἶναι ἡ μοιχεία ἐν πάσῃς αὐτῆς ταύτῃ ποικιλίᾳ καὶ μορφῇ, ὑπὸ πάντας τοὺς τρόπους αὐτῆς· τὰ μυθιστορήματα καὶ αἱ κωμωδίαι τοῦ συρμοῦ πρέπει νὰ ᾤσιν αὐστηρῶς ἀπηγορευμένα τοῦ κύκλου ἐντίμου οἰκογενείας. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, οὐκ ἔχουσιν οὕτω· τὰ φιλολογικὰ ἔργα, τὰ μὴ φέροντα τὸν τύπον τῆς ξένης μιμήσεως, εἰσὶ κατὰ τε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ὕψην τοῦ λόγου τοιαῦτα, ὥστε ὧτα ἀγνὰ δὲν δύνανται νὰ φοβηθῶσι.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν γαλλικὴν φιλολογίαν, τὸ κακὸν ὑπάρχει πρὸ πολλοῦ· οἱ Προβηγκιανοὶ, κληρονόμοι τῆς γαλλορωματικῆς διαφθορᾶς, ὑμνήσαν καὶ πρέσχον χάρισσιν, ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀδελφῆς θερμείας (*galanterie*), τὴν τῶν ἡθῶν ἐκλυσιν καὶ τοὺς ἀθεμίτους ἔρωτας· ἡ περὶ τῆς γυναικας θεραπεία οὕτω κατέστη τὸ ἐπικρατοῦν σημεῖον πάντων τῶν ἔργων τῆς

λήπτων ἡθῶν, ἀσπίλου ἀρετῆς, αὐστηρότητος ἄρχων οὕτως εἰπεῖν ὑπερβαλλούσης· οἱ δεῦτεροι, ἐξαίρεσις ὀλίγων φανατικῶν, οἱοὶ δὲ Saint-Just καὶ ὁ 'Ροβερσπιέρρος, εἰσὶν οἱ πλεῖστοι λίαν περχλελυμένων ἡθῶν· ὁ ἰσχυρότερος αὐτῶν, ὁ ἀληθῆς ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Mirabeau, ἡ θεσπεσία αὕτη φύσις, ὁ θαυμαστὸς οὗτος ῥήτωρ, γίνεται μισθωτὸς τῆς κῶλῆς, συγγράφει αἰσχροὺς βιβλίους καὶ περήγαγε τὴν διαφορὰν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω· ἀντιπερχθέσατε τοὺς αὐστηροὺς Καλβινιστάς, τοὺς νικήσαντας τὸν δεσποτισμὸν, τοὺς ἰδρύσαντας τὴν ἐλευθερίαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ· ὁποῖα διαφορὰ!

Ὁ E. Quinet, ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, παρατηρεῖ ὅτι οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, οἱ κατ' ἀρχὰς πλήρεις ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, ταχέως ἀπέκαμον ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐζήτησαν ἢ ὑπέστησαν τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ δουλείᾳ ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν· οἱ ἐπαναστάται τῆς Ὀλλανδίας πολλῶ ἐπὶ πλέον ἠγωνίσαντο καὶ ὑπέστησαν ἀπείρως πλείονα δεινὰ, χωρὶς νὰ περιπέσωσι τῇ ἀθυμίᾳ· αἱ πόλεις αὐτῶν κατὰ κράτος ἐπορθοῦντο, πάντες οἱ κάτοικοι ἐσφάζοντο· οὐδὲν ἤττον ἠγωνίζοντο, ὀλίγοι ὄντες, πρὸς πολέμιον τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰς δυνάμεις τῶν δύο κόσμων κατέχοντα· δὲν ἐνέδωκαν ὁμῶς οὔτε εἰς τοὺς κόπους, οὔτε εἰς τὴν ἀθυμίαν, καὶ ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν· εἶχον πίστιν!

Ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ὑπερβολικὴ περιφιλοτιμία, ἡ κενοδοξία συνέπλεξαν τοὺς διαφόρους τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὁπαδοὺς ἐν πάλῃ ἀδιαλλάκτῳ καὶ ἀδελφακτόνῳ· ἐσφάζαν ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ ἐνωθῶσι πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δημοκρατίας· ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, χάρις εἰς οἷόν τι πνεῦμα φιλικθυρίας, ταπεινοφροσύνης, ἀμοιβαίας ἀνοχῆς, οἱ ἀπελευθεροῦντες τὴν ἑαυτῶν πατρίδα τῆς τυραννίδος κατώρθωσαν νὰ ὁμοφρονήσωσιν ὅπως στερεώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἵνα θεμελιώσῃ τις κράτος, ὁ χριστιανισμὸς τοῦ Πένν καὶ τοῦ Οὐασιγκτῶνος εἶναι ἀμείνων σύνδεσμος ἢ ἡ φιλοσοφία τοῦ Verghian, τοῦ Robespierre, τοῦ Mirabeau· χωρὶς δὲ νὰ κρίνωμεν τὰς δύο αἱρέσεις, δυνάμεθα νὰ ἐξελέγξωμεν τὰ ποτελέσματά αὐτῶν ἐπ' ἡμέτερον.

Ὅποτε τὸ θρησκευτικὸν ἐξασθενίζεται αἶσθημα, τὸ ὑποκινοῦν πρὸς τὰς καλὰς πράξεις αἷτιον, τὸ νεῦρον τοῦ ἡθικοῦ βίου καθίσταται ἡ φιλοτιμία, ἡ οἷσις, ἡ ἢ τοῦ τῶν ἄλλων ἐπαίνου ἰχνηλασία. Ὁ A. de Vigny δεινότητά αὐτοῦ εἰδείξε τοῦτο ἐν τινὶ κεφαλίδι τοῦ συγγράμματός του «Στρατιωτικὴ δουλεία καὶ μέγεθος». Ὁ A. de Musset ταῦτά λέγει ἐν σημαντικωτάτοις στίχοις· «ἡ ὑπερηφάνεια ἐστὶν ὅ,τι ἔτι ἀπομένει ὀπωσοῦν καλὸν ἐν τῷ βίῳ». Ὁ Taine γράφει ἐν ταῖς σημειώσεσι περὶ τῆς Ἀγγλίας· «ἐν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἡθικῆς στηρίζεται ἐπὶ τῆς συνέσεως τῆς φιλοτιμίας· ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ καθήκοντος· τὸ πρῶτον ὁμῶς αἶσθημα εἶναι αὐτεξούσιον καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ διάφορος, κατὰ τοὺς

λήπτων ἡθῶν, ἀσπίλου ἀρετῆς, αὐστηρότητος ἀρχῶν οὕτως εἰπεῖν ὑπερβαλλούσης· οἱ δεύτεροι, ἐξαιρέσει ὀλίγων φανατικῶν, οἱοὶ δὲ Saint-Just καὶ ὁ 'Ροβερσπιέρρος, εἰσὶν οἱ πλεῖστοι λίαν περχλελυμένων ἡθῶν· ὁ ἰσχυρότερος αὐτῶν, ὁ ἀληθῆς ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως, ὁ Mirabeau, ἡ θεσπεσία αὕτη φύσις, ὁ θαυμαστὸς οὗτος ῥήτωρ, γίνεται μισθωτὸς τῆς κῶλῆς, συγγράφει αἰσχυρὰ βιβλία καὶ περήγαγε τὴν διαφορὰν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω· ἀντιπερχθέσατε τοὺς αὐστηροὺς Καλβινιστάς, τοὺς νικήσαντας τὸν δεσποτισμὸν, τοὺς ἰδρύσαντας τὴν ἐλευθερίαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ· ὁποία διαφορὰ!

Ὁ E. Quinet, ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασεως, παρατηρεῖ ὅτι οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, οἱ κατ' ἀρχὰς πλήρεις ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, ταχέως ἀπέκαμον ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐζήτησαν ἢ ὑπέστησαν τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ δουλείᾳ ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν· οἱ ἐπανάσταται τῆς Ὀλλανδίας πολλῶ ἐπὶ πλέον ἠγωνίσαντο καὶ ὑπέστησαν ἀπείρως πλείονα δεινὰ, χωρὶς νὰ περιπέσωσι τῇ ἀθυμίᾳ· αἱ πόλεις αὐτῶν κατὰ κράτος ἐπορθοῦντο, πάντες οἱ κάτοικοι ἐσφάζοντο· οὐδὲν ἤττον ἠγωνίζοντο, ὀλίγοι ὄντες, πρὸς πολέμιον τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰς δυνάμεις τῶν δύο κόσμων κατέχοντα· δὲν ἐνέδωκαν ὁμῶς οὔτε εἰς τοὺς κόπους, οὔτε εἰς τὴν ἀθυμίαν, καὶ ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν· εἶχον πίστιν!

Ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ὑπερβολικὴ περιφιλοτιμία, ἡ κενοδοξία συνέπλεξαν τοὺς διαφόρους τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως ὁπαδοὺς ἐν πάλῃ ἀδιαλλάκτῳ καὶ ἀδελφακτόνῳ· ἐσφάζαν ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ ἐνωθῶσι πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δημοκρατίας· ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, χάρις εἰς οἷόν τι πνεῦμα φιλοκνωπίας, ταπεινοφροσύνης, ἀμοιβαίας ἀνοχῆς, οἱ ἀπελευθεροῦντες τὴν ἑαυτῶν πατρίδα τῆς τυραννίδος κατώρθωσαν νὰ ὁμοφρονήσωσιν ὅπως στερεώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἵνα θεμελιώσῃ τις κράτος, ὁ χριστιανισμὸς τοῦ Πένν καὶ τοῦ Οὐασιγκτῶνος εἶναι ἀμείνων σύνδεσμος ἢ ἡ φιλοσοφία τοῦ Verghian, τοῦ Robespierre, τοῦ Mirabeau· χωρὶς δὲ νὰ κρίνωμεν τὰς δύο αἱρέσεις, δυνάμεθα νὰ ἐξελέγξωμεν τὰ ποτελέσματά αὐτῶν ἐπ' ἡμέτερον.

Ὅποτε τὸ θρησκευτικὸν ἐξασθενίζεται αἶσθημα, τὸ ὑποκινοῦν πρὸς τὰς καλὰς πράξεις αἷτιον, τὸ νεῦρον τοῦ ἡθικοῦ βίου καθίσταται ἡ φιλοτιμία, ἡ οἷσις, ἡ ἢ τοῦ τῶν ἄλλων ἐπαίνου ἰχνηλασία. Ὁ A. de Vigny δεινότατα ἔδειξε τοῦτο ἐν τινὶ κεφαλκίῳ τοῦ συγγράμματός του «Στρατιωτικὴ δουλεία καὶ μέγεθος». Ὁ A. de Musset ταῦτ' ἀ λέγει ἐν σημαντικωτάτοις στίχοις· «ἡ ὑπερηφάνεια ἐστὶν ὅ,τι ἔτι ἀπομένει ὀπωσοῦν καλὸν ἐν τῷ βίῳ». Ὁ Taine γράφει ἐν ταῖς σημειώσεσι περὶ τῆς Ἀγγλίας· «ἐν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἡθικῆς στηρίζεται ἐπὶ τῆς συνέσεως τῆς φιλοτιμίας· ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ καθήκοντος· τὸ πρῶτον ὁμῶς αἶσθημα εἶναι αὐτεξούσιον καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ διάφορος, κατὰ τοὺς

χαρκτηῖρας». Ἐν τῇ Νέα Γαλλίᾳ, ὁ Prevost Paradol γράφει τάδε: «Δι' ἕκαστον παρατηρητὴν δξυδερκῇ καὶ ἀφελῇ ἡ ἡμετέρα πατρίς παρέχει θέαμα, σχεδὸν μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ, κοινωνίας ἧς ἡ φιλοτιμία κατήντησεν ἡ κυρία ἐγγύησις τῆς εὐταξίας, καὶ προτρέπει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πλείστων τῶν καθηκόντων καὶ τῶν θυσιῶν, ἅπερ ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοπατρία οὐκ ἰσχύουσι πλέον νὰ κελεύσωσιν· ἐὰν εἰσέτι οἱ νόμοι δὲν παρὰδύνωνται ἀναγκνδὸν, ἐὰν ὁ νεοσύλληκτος στρατιώτης εὐπειθῆς προσέρχεται ὑπὸ τὴν σημαίαν του καὶ μένη αὐτῇ πιστὸς, ἐὰν ὁ ὑπόλογος ταμίης φεῖδεται τοῦ δημοσίου πλούτου, ἐὰν ὁ Γάλλος τέλος πάντων προσηκόντως ἐκπληροῖ τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, ἰδίως τῇ φιλοτιμίᾳ ὀφείλομεν τοῦτο, οὐχὶ τὸ σέβας τοῦ θεοῦ νόμου, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀμφισβητουμένου· οὐχὶ ἡ φιλοσοφικὴ πρὸς ἀδελφὸν καθῆκον φιλοστοργία, ἔτι δ' ὀλιγώτερον πρὸς ἀφρημένον θν, τὸ κράτος, τὸ τοσάκις ἀνατραπέν καὶ ὑπὸ τόσων ἐπαναστάσεων ἐξευτελισθέν· ἀλλ' ὁ φόβος μὴ ἀναγκασθῶμεν προφανῶς νὰ ἐρυθριάσωμεν διὰ πρᾶξιν ὡς ἄτιμον θεωρουμένην, αὐτὸς καὶ μόνος διατηρεῖ μεταξὺ ἡμῶν τὴν ἀποχρῶσαν τοῦ εὖ ποιεῖν διάθεσιν». Πιστὴ καὶ ἀπελπιστικὴ εἰκὼν, ἣν ὁ Prevost-Paradol μετ' ἀφάτου λύπης περιγράφει, μάλιστα δ' ὅταν προσθέτῃ· «Νὰ μένη ἡμῖν μόνη ἡ φιλοτιμία ὡς στήριγμα, καὶ νὰ αἰσθανώμεθα ὅτι καὶ ὅτι τοῦτο κάμπτεται ὑπὸ τὴν χεῖρα ὡς ὁ εὐκλαστός κάλαμος τῆς Γραφῆς!».

Ἀνάγνωτε τὰς ἐν τῇ Γαλλίᾳ προκηρύξεις πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατόν· ὅταν θέλῃ ἡ ἀρχὴ νὰ ἄγῃ αὐτοὺς, νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμόν των, προκαλεῖται ἡ φιλοτιμία ἢ ἡ μεγαλαυχία αὐτῶν. Ἀκούσατε τὸν Ναπολέοντα· «Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν πυραμίδων 40 αἰῶνες σῆς θεωροῦσιν»· ἢ, «Στρατιῶται! ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ὑμετέρας ἐστίας, θὰ δύνησθε νὰ λέγητε· «ἤμην εἰς τὴν μάχην τῆς Ἰένης, τοῦ Austerlitz!»— Περιχυτολογεῖν ἢ καλῶς ἀκούεσθαι, ἰδοὺ ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ὁρμητήριον. Ὁ Νέλσων, ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τοῦ Τραφαλγάρ, ἀπλῶς εἶπε· «Πέποιθα ὅτι ἕκαστος θὰ κάμῃ τὸ καθῆκόν του!»—Ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις τῶν ἀνδρῶν τῆς Ὁλλανδικῆς ἐπαναστάσεως ἢ τῆς Ἀμερικανικῆς, προφέρονται ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως, τὸ καθῆκον, οἱ θεοὶ νόμοι· εἶναι δὲ δῆλον ὅτι τὰ ταιαῦτα ἐλατήρια ἀσφκλέστερα εἰσὶ τῶν πρώτων· κατ' οὐσίαν, τὸ περιχυτολογεῖν ὅλως ματαίαν παρέχει ὠφέλειαν· ἅμα ὡς ἔχη τις ἱκανὸν νοῦν ὅπως ἐξελέγξῃ τοῦτο, ἡ φιλοτιμία ἀποβάλλει πᾶσαν ἰσχὺν ὡς κανὼνα ἀγωγῆς· πρὸς τοῦτοις δὲ δύναται ἡ κοινὴ γνώμη νὰ ᾖ διεστραμμένη, καὶ τότε οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς δύναται νὰ ἐπικληθῇ.

Οἱ πλεῖστοι τῶν Γάλλων συγγραφέων ἐξύμνησαν τὴν τῶν γραμμάτων ἀναγέννησιν ὀλιγορήσαντες τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, διότι, εὐρυτέρως κατὰ τὰς προαιρέσεις, τοῖς ἀνθρώποις ἐχόμιζεν εὐτελεστέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν· τὰ πράγματτα ὁμῶς ἀποδεικνύουσιν αὐτοὺς ἡμαρτημένους·

οἱ λαοὶ, οἱ ἀσπασθέντες τὴν μεταρρύθμισιν, φανερώς προκόπτουσι ταχύτερον τῶν ἐμμεινάντων τῇ ἀναγεννήσει· τοῦτο δὲ διότι ἡ μεταρρύθμις ἐκέκτητο ἠθικὴν δύναμιν, ἣτις ἐπέλειψε τῇ ἀναγεννήσει· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ δύναμις μετὰ τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν λαῶν εὐημερίας· ἡ μὲν ἀναγέννησις ἦτον ἐπικανάγκησι πρὸς τὴν ἀρχαότητα, ἡ δὲ μεταρρύθμις ἐπικανάγκησι πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὃν ἀνώτερον τῆς ἀρχαίας περὶ δόσεως, ἐμελλε νὰ δώτῃ κρείττονας καρπούς.

Δ'.

Ἡ διαμικρύνσις ὠφέλησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀσπασθέντων αὐτὴν λαῶν, ἀφ' ἧσκα αὐτοὺς νὰ κατὰστήσωσιν ἐλευθέρους θεσμούς, ἐνῶ ὁ καθολικισμὸς μοιραίως ἄγει εἰς τὸν δεσποτισμὸν ἢ τὴν ἀναρχίαν, συχνάκις δ' ἐναλλάξ εἰς ἀμφοτέρω· ἡ φυσικὴ τῶν διαμικρυνόμενων ἐθνῶν κυβέρνησις εἶναι ἡ συγκεκριμένη πολιτεία, ἡ φυσικὴ κυβέρνησις τῶν καθολικῶν φαίνεται οὖσα ὁ δεσποτισμὸς· ἐνὸς μένουσιν αὐτῷ ὑποταγμένοι, δικτελοῦσιν ἡσυχοί· ἔχουσι τὸ κατ' ἄλληλον αὐτοῖς πολίτευμα· πλὴν δσάκις πειρῶνται ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ, εἰς ταραχὰς ἐξωκέλλουσι καὶ ἐξασθενίζονται, διότι εὐρίσκονται ἐν κατὰστάσει ἐναντίᾳ τῇ αὐτῶν φύσει. Ταῦτα διαβεβαιοῦσιν αἱ ἐφημερίδες τὸ «Σύνταγμα» καὶ ἡ «Καθολικὴ Πολιτεία», ὅργανα τῆς Παπικῆς αὐλῆς, καὶ δυστυχῶς τὰ γεγονότα φαίνονται δίδοντα αὐτοῖς δίκαιον.

Ἐρρέθη πολλάκις διὰ τί αἱ ἐπικραταίαι τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἀμερικῆς ἐπέτυχον, ἐνῶ ἡ Γαλλικὴ φαίνεται ἀποτυχοῦσα· οἱ Guizot ἐπίτηδες συνεγράψαν ἰδιαιτέρον βιβλίον ἵνα διασαφήσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὧντως συμπεριλαμβάνον τὸ ἀπόρητον τοῦ ἡμετέρου μέλλοντος· οὐδ' ὅμως διατάξω ἐγὼ ν' ἀπαντήσω· διότι αἱ πρῶται ἐγένοντο ὑπὸ διαμικρυνόμενων ἐθνῶν, καὶ ἡ δευτέρα ἐν καθολικῇ χώρᾳ. Ὁ Βολταῖρος ἤδη εἶχε ἀάδει τοῦτο· ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν δι' ἣν αἱ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας κυβερνήσεις κατήντησαν τόσῳ διάφοροι ὥστε αἱ τοῦ Μαρβίου καὶ τῆς Ἑνετίας «Δὲν εἶναι ἄρα γε λέγει, ἡ αἰτία ὅτι, ἀνέκχθεν καταμεμφόμενοι τὴν παπικὴν αὐλὴν, οἱ Ἀγγλοὶ ὁλοσχερῶς ἀπετίναξαν τὸν αἰσχρὸν αὐτῆς ζυγόν, ἐνῶ ἄλλος κορυφώτερος λαὸς αὐτῷ τὸν αὐχέναν ὑποτίθεται, προσποιούμενος τὸν χλευασμὸν, καὶ σκιρτῶν μετὰ τῶν ἀλύσεων αὐτοῦ;». Ὁ Βολταῖρος ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἐκίνει τὸν γέλωτα καὶ ἡγε τὸν χορόν·

Σήμερον δυνάμεθα ἐνκρηγέστατα ν' ἀποδείξωμεν ὅτι οἱ ἔξοχοι νόμοι μάλιστα ἠδύναντο κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα νὰ διδάσωσιν ἡ κεφαλαιώδης ἐπήρεια, ἣν οἱ τύποι τῆς θρησκείας περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν

ἀσχολοῦσι, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀχθῆ εἰς οὗτος· ἤδη ὁμοῦ λάμπει ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, καὶ μᾶλλον καὶ ἔτι μᾶλλον σαφῶς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς συγχρόνοις γεγονόσιν.

Ἡ ἐνέργεια ἣν ἀσκεῖ ἡ θρησκεία ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσῳ βελθεῖα, ὥστε αἰέποτε περνοῦνται πρὸς τὸ νὰ δώσῃ εἰς τὴν τῆς πολιτείας διοργάνωσιν τύπους τῇ θρησκευτικῇ διοργανώσει προσληφθέντας· πένταρχοῦ ὅπου ὁ ἀνώτατος ἀρχὼν θεωρεῖται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, ἀδύνατον νὰ κατὰ τὴν ἢ ἐλευθερίᾳ, ἐπειδὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ λαλοῦντος καὶ δρῶντος ἐν ὀνόματι τῆς θεότητος εἶναι φύσει καὶ ἐξ ἀνάγκης ἀπόλυτος· τὰ ἐξ οὐρανοῦ πεπραγμένα δὲν συζητοῦνται· ἀπλοῖ θνητοῖ δὲν δύνανται ἄλλο ἢ νὰ ὑποκύψωσιν. Οὐδεμίαν γινώσκω ἐξίρρεσιν τοῦτου τοῦ κανόνος· ἐν ταῖς ἀρχαίαις βασιλείαις τῆς Ἀσίας καὶ ἐν ταῖς ἐνεστῶσιν ἀπολύτοις κράτεσιν, εἴτε μοναρχικοῖς, εἴτε καθολικοῖς, ὧν οἱ βασιλεῖς διώκουν ἐλέω Θεοῦ, οἱ λαοὶ ἦσαν ἐντελῶς ὑποδεδουλωμένοι· ὁ λαὸς ἦτον ἐλεύθερος ἐν Ἀθήναις, ἐν Ῥώμῃ, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τῶν συνδημοτῶν αὐτῶν χειροτονούμενοι, δὲν ἐπηγγέλλοντο ὅτι ἀπεικάζουσι τὴν θεότητα· ἡ ἱερωσύνη δὲν ἦτον ἰδιαιτέρα τάξις, καὶ μικρὰν ἐξήσκει ἐπήρειαν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ὁ ἀπαρχῆς χριστιανισμὸς ἔπρεπε διαφερόντως νὰ ὑποβάλῃ τὴν κατὰ στήθιν ἐλευθέρων καὶ δημοκρατικῶν θεσμῶν· βεβαίως, διὰ τῶν ἀσκητικῶν ἀσχολιῶν ἀπέσπασεν τὸν ἀνθρώπον τῶν ἐπιγείων συμφερόντων, καὶ δὲν ὤθει αὐτὸν εἰς τὴν ἀπείτην τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων· οὐδὲν ἦτον, ἐπαίρων καὶ καθίρων τὰ ἥθη, παρεῖχεν αὐτὸν ἰκανώτερον ἢν τὰ ἐκυτοῦ καλῶς διοικῇ, καὶ ἢν διατελῇ ἐλεύθερος· ἐν μέσῳ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν τῶν πρώτων αἰώνων ἄκρα ἰσότης ἐπεκράτει, καὶ πᾶσα ἐξουσία ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπέρρεεν, ὁ λόγος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἦσαν οἱ μοχλοὶ τῆς διοικήσεως· αἱ ἀπαρχῆς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν ἀσθενεῖς δημοκρατικαὶ δημοκρατούμεναι· διὸ, ὅτε οἱ πρεσβυτερινοὶ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐπανόρθωσαν τὴν παλαιὰν τῆς Ἐκκλησίας διοργάνωσιν, παρεσύρθησαν εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ δημοκρατικοὺς θεσμούς.

Οἱ ὑπερκαπιστοὶ καὶ οἱ ἐναντίοι τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας, οἱ μὲν ἐξίσου καὶ οἱ δέ, συγχέουσι τὸν χριστιανισμόν καὶ τὸν καθολικισμόν· οἱ ἐχθροὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπονέμουσιν αὐτῇ τὰς ἀρχάς, τ' ἀμαρτήματα καὶ τ' ἀνομοιογενήματα τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ οἱ συνηγοροῦντες τῇ Ῥωμάνῃ Ἐκκλησίᾳ ἐπιμαρτύρονται τὰς ἀρετάς, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ εὐεργετήματα τοῦ χριστιανισμοῦ· ἀμφότεροι ἐπίσης πλάνη κατέχονται· ὁ χριστιανισμὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐννοεῖ, ὁ δὲ καθολικισμὸς εἶναι ὁ ἀσπονδὸς αὐτῆς πολέμιος· τοῦτο διαβεβαίωσι αὐτὸς ὁ ἀναμάρτητος αὐτοῦ ἡγέτης· ἡ ἱστορία τῶν νόμων τῆς Ἐκκλησίας δείκνυσιν ἡμῖν ἐπίμονον πορείαν πρὸς μείζονα καθεκάστην τῶν δυνάμεων συγκέντρωσιν· ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἰσονόμου καὶ κεκραμένης τῶν πρώτων αἰώνων δημοκρατίας, ἢν κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, διὰ τῆς

διακηρύξεως τοῦ ἀναμνηστικῆς τοῦ πάππ, ἀπολήξῃ εἰς τὸν μᾶλλον ἀπόλυτον δεσποτισμὸν ὃν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν· κατ' ἀρχὰς δημοκρατουμένη δημοκρατία, ἐγένετο ἀριστοκρατική, ὅτε ἠϋξήσαν οἱ ἐπίσκοποι τὴν ἰσχύον των χωρὶς ν' ἀποδόλωσι τὴν αὐτονομίαν ἐναντίον τῶν παπῶν· ἔτι ἦτο μοναρχία συνταγματική, ἐνόσω αἱ σύνοδοι ἐξήσκουν τὴν ὑπερτάτην ἐξέτασιν· σήμερον δὲ τρώντι ἐπιπλεῖ τὸ ἰδανικὸν τῆς θεοκρατίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ· ἐὰν ἡ πολιτικὴ κοινωνία τείνῃ, καθὼς τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουσι, νὰ ῥυθμίσῃ τὰ ἥθη αὐτῆς πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, εἰσφέρει νὰ ὑποταχθῇ εἰς κυβέρνησιν ἀπολύτως δεσποτικήν, καὶ οὕτως ἀποφκίνονται οἱ ὁπαδοὶ τῆς Ῥωμᾶν ἐκκλησίας: ὁ Βοσσανέτιος ἐν τῇ «Πολιτικῇ τοῦ ἀποσπασθείσης τῶν Ἱερῶν Γραφῶν», ὑποτυπῶν τὰς ὁμολογίας τῆς κυβερνήσεως ἥτις προσήκει καθολικῷ λαῷ, λέγει: «Ὁ Θεὸς κατέστησε τοὺς βασιλεῖς ὡς λειτουργοὺς αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτῶν δεσπόζει τῶν λαῶν.» — «Ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ ἐστὶν ἀνυπεύθυνος.» — «Ὁ ἄρχων οὐδενὶ εἰσφέρει νὰ δώσῃ λόγον τῶν διαταγμάτων αὐτοῦ.» — «Ὁφείλομεν νὰ ὑπακούωμεν τοῖς ἀρχουσιν ὡς αὐτῇ τῇ δικαιοσύνῃ· εἰσὶ θεοὶ, καὶ οὕτως εἰπεῖν μετέχουσι τῆς θείας αὐτονομίας.» — «Τὸ ὑπήκοον δὲν δύναται ν' ἀντιτάξῃ τῇ βίᾳ τῶν ἀρχόντων εἰμὴ ταπεινὰς παρυστάσεις, ἀνευ αὐθαδείας καὶ γογγυσμῶν.» — Οὕτω λογικῶς, ἐν καθολικῷ κράτει, ἡ κυβέρνησις δεόν νὰ ᾖ ἀπόλυτος, πρῶτον διότι τοιαύτη εἶναι ἡ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θεωρεῖται ὡς πρότυπον, ἔπειτα δὲ διότι, οἱ βασιλεῖς, ἀφοῦ ἔλαβον τὴν ἰσχύον ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Πάππ, ἡ ἰσχὺς αὕτη οὔτε νὰ ὀρισθῇ, οὔτε νὰ ἐξετασθῇ δύναται.

Ἀπ' ἐναντίας ἡ Μεταρρύθμισις, οὔσα ἐπανόκαμψις πρὸς τὸν ἀρχαῖον χριστιανισμὸν, πανταχοῦ προῦκάλεσε πνεῦμα ἐλευθερίας καὶ πρὸς τὸν ἀπολυτισμὸν ἀντίστασιν· ἔτεινε νὰ γεννήσῃ θεσμοὺς δημοκρατικοὺς καὶ συνταγματικούς· ὁ διακηρτυρόμενος, διὰ τὰ τῆς θρησκείας δὲν ὁμολογεῖ εἰμὴ μίαν μόνην ἀρχὴν τῆς βίβλου· δὲν ὑποκύπτει ἐνώπιον τῆς ἐξουσίας ἐνὸς ἀνθρώπου, ὡς ὁ καθολικὸς, ἐξετάζει καὶ σκέπτεται καθ' ἑαυτόν· τῶν καλῶν βιβλικῶν καὶ τῶν πρεσβυτεριανῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπικυρωσάντων τὴν δημοκρατικὴν διοργάνωσιν, ὁ διακηρτυρόμενος διὰ λογικῆς συνεπίας ἐν τῇ πολιτείᾳ μετήνεγκε ταῦτά στοιχεῖα καὶ τὰς αὐτὰς ἐξεις· ἡ κατηγορία τοῦ Λαμεναί πρὸς τὴν Μεταρρύθμισιν εἶναι πληρέστατα ἀληθής· Ἀπερνήθησαν τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινωνίᾳ, ἀναγκασίως ἔμελλον αὐτὴν ν' ἀρνηθῶσιν ἐπίσης ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ νὰ θέσωσιν ἐν ἀμφοτέραις τὸν λόγον καὶ τὴν βούλησιν ἐκάστου ἀντὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου, ἕκαστος ὢν αὐτόνομος, ἔπρεπε ν' ἀπολάβῃ πλήρους ἐλευθερίας, ἔπρεπε νὰ ᾖ ὁ κύριος, ὁ βασιλεὺς, ὁ Θεὸς ἑαυτοῦ.» Ὁ Μόντεσκιὼ ὡσαύτως λέγει: «Ἡ καθολικὴ θρησκεία μᾶλλον προ-

σῆκει τῇ μοναρχουμένη πολιτείᾳ, ἡ δὲ διαμαρτυρομένη κάλλιον στέργει τὴν δημοκρατίαν.»

Ὁ Λούθηρος, ὁ Καλβίνος δὲν κηρύττουσι τὴν ἀντίστασιν πρὸς τὴν τυραννίαν· μᾶλλον μέμφονται αὐτὴν, καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐγκωμιάζουσιν, οὔτε τὴν τελείαν τῆς συνειδήσεως ἐλευθερίαν παραδέχονται· οὐχ ἦττον, ἀκόντων αὐτῶν, τὸ στοιχεῖον τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ λογικώτατα ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀπορρέει. Ἀναντιρρήτως, τοιοῦτοι πανταχοῦ ἀπέβησαν οἱ φυσικοὶ αὐτῆς καρποί· οἱ διαμαρτυρόμενοι συγγραφεῖς ἐξαίτοῦσι τὰ τοῦ λαοῦ δίκαια, καὶ ὅπου οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπερισχύουσιν, ἐλευθέρους ἐγκαθιδρύουσι θεσμούς· οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν οὐδόλως ἠπατήθησαν, καὶ ὡς κενὸν ἐνέδειξαν τὴν συνάφειαν ταύτην τῆς Μεταρρυθμίσεως μετὰ τῆς ἐλευθερίας.

«Οἱ διαμαρτυρόμενοι, λέγει Ἐνετὸς ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα πρεσβευτῆς, κηρύττουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τοῦ.»—«Οὕτω, προθέτει, βυθίζουσι πρὸς πολίτευμα ὅμοιον τῷ ἐν Ἑλβετίᾳ ὑπάρχοντι, καὶ πρὸς τὴν κατὰ λυσιν τῶν μοναρχικῶν τοῦ βασιλείου νόμων.»—«Οἱ λειτουργοὶ, γράφει ὁ Montluc, ἐκήρυττον ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οὐδεμίαν ἄλλην ἐξουσίαν ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκουσίως χαριζομένην· ἄλλοι δὲ πάλιν ἐκήρυττον ὅτι οἱ εὐγενεῖς δὲν ἦσαν ἀνώτεροι αὐτῶν». Τοῦτο ἀληθῶς εἶναι τὸ ἐλευθέριον καὶ ἰσόνομον πνεῦμα τοῦ καλβινισμοῦ. Ὁ Tavanhes συχνὰ ἐπανέρχεται ἐπὶ τῆς δημοκρατικῆς τάσεως τῶν διαμαρτυρομένων. «Εἰσὶ, λέγει, δημοκρατίαι ἐν μοναρχίαις, ἔχουσαι περιουσίαν, στρατὸν, καὶ κεχωρισμένον ταμεῖον, καὶ θέλουσαι νὰ καταστήσωσι δημοτικὴν καὶ δημοκρατικὴν κυβέρνησιν.»—«Ὁ μέγας νομοδιδάσκαλος Dumoulio κατήγγειλε τοὺς λειτουργοὺς τῷ Πρελαμέντῳ, λέγων ὅτι διανοοῦνται νὰ καταστήσωσιν ἐν Γαλλίᾳ δημοτικὸν πολίτευμα, καὶ νὰ συστήσωσι δημοκρατίαν ὡς τὴν τῆς Γενεύης, ἐξ ἧς ἐδίωξαν τὸν κόμητα καὶ τὸν ἐπίσκοπον, καὶ ὅτι ἐπίσης σπουδάζουσι τὰ πρωτοτόκια ν' ἀκυρώσωσι, θέλοντες νὰ ἐξισώσωσι τοὺς ἀγενεῖς πρὸς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς δευτεροτόκους πρὸς τοὺς πρωτοτόκους, ὡς ὄντας πάντας τέκνα τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἵτους ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου.»—Αὗται προδήλως εἰσὶν αἱ ἰδέαι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 89, καὶ ἂν ἡ Γαλλία εἶχε παραδεχθῇ τὴν Μεταρρύθμισιν κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, ἤθελεν ἔκτοτε ἀπολαύει βεβήλως τῆς ἐλευθερίας, καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ὥς καὶ ἤθελε δικτηρήσει. Κατὰ τὸ 1622 ὁ Πάππς Γρηγόριος ΙΖ', γράφει τῷ τῆς Γαλλίας βασιλεῖ ἵνα τὸν παροτρύνῃ εἰς τὸ νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὴν Γενεύην, κέντρον τοῦ καλβινισμοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος. Ἐν Γαλλίᾳ, μετὰ τὸν θάνατον Ἑρρίκου τοῦ Δ', ὁ δούξ de Rohan, καλβινιστῆς ὢν ἐζήτησε νὰ συστήσῃ «δημοκρατίαν», λέγων ὅτι ὁ κενὸς τῶν βασιλέων περῆλθε.

Κατηγορήθησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι εὐγενεῖς ὅτι ἐσκόπουν νὰ χωρίσωσι τὴν Γαλλίαν εἰς μικρὰ δημοκρετούμενα κράτη, ὡς ἐν Ἑλβετίᾳ, καὶ ἐν ἐπείνῳ ἐτέθη τοῖς στασιώταις (Ligueurs), ὅτι διεφύλαξαν τὴν ἐνότητα τῆς Γαλλίας· ὅ,τι ἀληθῶς ἐζήτουν οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦτον ἡ τοπικὴ αὐτονομία, ἡ ἀποκέντρωσις καὶ ὁμοσπανδιακὸν πολίτευμα, ἀνγνωρίζον τὰς ἐλευθερίας τῶν τε δήμων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν· αὐτὸ τοῦτο σήμερον εἰς μάτην ζητεῖ ἡ Γαλλία ν' ἀποκαταστήσῃ, καὶ πάντοτε τὸ καθολικὸν πάθος τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐνότητος, ὑπερ ἐπήνεγκε τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπανάγει τὸν δεσποτισμόν.

Ὁ Καλβίνος θέλει αὐτὸς λειτουργῆς τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ᾖ ἐκλελεγμένος τῇ συναίνεσει καὶ τῇ εὐφρομῇ τοῦ λαοῦ, τῶν πρεσβυτέρων προϊσταμένων τῆς ἀρχιεπισκόπου. — Τὸ σύστημα τοῦτο οἱ καλβινισταὶ ἐπιθυμοῦν νὰ εἰσάξωσιν ἐν Γαλλίᾳ. — Κατὰ τὸ 1620 λέγει ὁ Tavarannes, ἡ πολιτεία αὐτῶν ἦτον ὅντως δημοτικὴ, τῶν δημάρχων τῶν πόλεων καὶ τῶν λειτουργῶν ἐχόντων ὅλην τὴν ἐξουσίαν, ἥς προσχέματι μόνον μεταδίδουσι μέρος εἰς τοὺς εὐγενεῖς τοῦ ἐκυτῶν θρησκευματος· ὥστε ἐὰν τοὺς σκοποὺς των ἐκτελέσωσιν, ἡ τῆς Γαλλίας κατὰστασις ἤθελεν ἀλλάξῃ, ὡς ἡ τῆς Ἑλβετίας, πρὸς ζημίαν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν εὐγενῶν.

Ἀμα ὡς ἡ Μεταρρύθμισις ἔθετο τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀγροτῶν, ἀπῆρτησαν οὗτοι τὴν καθαιρέσιν τῆς δουλείας καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν δικαίων ἐν ὀνόματι αὐτῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας· ἡ Μεταρρύθμισις πανταχοῦ ἐνέπνευσε σφοδρὰς ἀπαιτήσεις τῶν φυσικῶν δικαίων, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσονομίαν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν· ταῦτα πάντα εἰσὶν ἐγγεγραμμένα ἐν ποικίλοις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συγγράμμασιν.¹

Αὗται αἱ ἰδέαι, κρηπίς τῶν κινήων ἀρχῶν, αἰετοῦτε δεινούς υπερκρίστας εὖρον ἐν τῷ προτεσταντισμῷ· ὁ ἱερεὺς Jurieu συνηγόρησεν ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τοῦ Βουστουετίου ἐν συζητήσεσι τοῖς πᾶσι γνωστῇ· ὁ δὲ Locke ἐξέθεσεν αὐτάς ἐπιστημονικῶς· ἐξ αὐτοῦ ὁ Μοντεσκιώ, ὁ Βολταῖρος, καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος πολιτικοὶ συγγραφεῖς πρέλαβον αὐτάς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐγεννήθη ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις· ἀλλὰ πολλῶ πρότερον εἶχον ἐφαρμοσθῇ μετὰ διαρκούς ἐπιτυχίας ἐν ταῖς διαμαρτυρούμεναις πολιτείαις, πρῶτον ἐν Ὀλλανδίᾳ, εἶτα δ' ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ.

Ἡ περιβόητος τῆς 16ης Ἰουλίου 1581 προκήρυξις, δι' ἧς ἡ ἐθνικὴ τῶν Κάτω Χωρῶν σύνοδος ἀνακηρύττει ἑκπτώσαν τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, σφοδρῶς ἀναδείκνυσι τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν· ἵνα ἐκθρονίσωσι βασιλέα, ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ ἐκφέρωσι τὴν ἀρχὴν ταύτην· «Οἱ ὑπῆκοοι δὲν ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἀρχοντα, ἵνα τῷ ὑπακούωσι καθ' ὅτι βού-

¹ 18es Mémoires de l'Etat de France sous Charles IX, t. III, καὶ Laurent, Revol. française, t. I.

λεται νὰ προστάτῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ ἄρχων διὰ τοὺς ὑπηκόους, ὧν ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἄρχῃ, ἵνα κυβερνᾷ αὐτοὺς κατὰ τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον». Ἡ προκήρυξις ἐπιλέγει ὅτι οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν τυραννίαν τοῦ βασιλέως, νὰ ἐπικραστατήσωσι. — «Τοῦτο μόνον τὸ μέσον τοῖς ἀπομένει ἵνα διατηρήσωσι καὶ ὑπερασπίσωσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἐλευθερίαν, τὴν τῶν συζύγων, τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀπογόνων των, ὑπὲρ ὧν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ὀφείλουσι νὰ θυσιάσωσι καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν». Ἡ τῆς Ἀγγλίας ἐπανάστασις κατὰ τὸ 1648 ἐγένετο ἐν ὀνόματι τῶν αὐτῶν ἀρχῶν· ὁ Μίλτων καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δημοκράται ὑπερήσπισαν αὐτάς μετὰ θαυμασίης ἀνδρείας πνεύματος καὶ χαρακτῆρος.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἐξεῦρεν ὅ,τι ὀνομάζεται αἱ ἀρχαὶ τοῦ 89· συνήργησε μόνον νὰ τὰς διαδώσῃ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ δυστυχῶς ἐν τῇ Γαλλίᾳ οὐδέποτε ἐσεβάσθησαν αὐτάς, οὐδὲ τὴν ἱερωτέραν πασῶν, τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως· οἱ Καθαρισταὶ καὶ οἱ Κουάκεροι διεκήρυξαν καὶ ἐφήρμοσαν αὐτάς πρὸ 200 ἐτῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ· ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἐξ Ἀγγλίας ἢ Εὐρώπῃ, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19 αἰῶνος, ἔλαβε νύξιν αὐτῶν.

Ἦδη ἀπὸ το 1620, τὸ σύνταγμα τῆς Βιργινίας ἱδρυσε τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τὰ δικαστήρια τῶν ὀρκωτῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν ὅτι οἱ φόροι δέον νὰ ψηφίζωνται ὑπὸ τῶν ἀποτεινόντων αὐτούς. — Ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐπαρχία τῆς Μασσαχουσέτης κατέστησε τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὸν τέλειον χωρισμὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτείας· αἱ αἱρέσεις διατελοῦσιν ὑπὸ τὸν κοινὸν νόμον, αὐταὶ μόναι ἐκλέγουσιν τοὺς λειτουργοὺς των· ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐντελὴς ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν· οἱ δικασταὶ αὐτοὶ κατ' ἔτος εἰσὶν ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τῶν δημοτῶν· ἀλλὰ γεγονὸς πλείστου λόγου ἄξιον συνέβη κατὰ τὸ 1633· εἰς ἀνὴρ ἐφάνη τότε ἀπαιτῶν οὐχὶ μόνον τὴν ἀνεξιθρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τελείαν τῶν θρησκευμάτων ἰσότητά ἐνώπιον τῆς πολιτείας, καὶ ἐπὶ τῆς βίσεως ταύτης ἱδρύει ἐπαρχίαν· οὗτος δὲ εἶναι ὁ Roger Williams, ὀνομαζόμενον ὀλίγον γνωστὸν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἠπειρῷ, πλὴν ἄξιον ν' ἀναγρῶμεν μετὰ τῶν τῶν μεγάλων τῆς ἀνθρωπότητος εὐεργετῶν. Αὐτὸς πρῶτος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, τῷ πρὸ τετρακισχιλίων ἐτῶν καθημαγμένῳ ὑπὸ τῆς μισαλλοδοξίας, πρὶν ἔτι ἢ ὁ Καρτέσιος συστήσῃ τὴν ἐλευθέραν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἔρευναν, καθιεροῦ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ὡς πολιτικὸν δίκαιον. — «Ὁ διωγμὸς ἐν ζητήματι τῆς συνειδήσεως, συχνάκις ἔλεγε, εἶναι προφανῶς καὶ οἰκτρῶς ἐναντίος τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ». — «Ὁ κυβερνῶν τὸ πολιτικὸν σκῆφος δύναται ἐπ' αὐτοῦ νὰ διαφυλάξῃ τὴν τάξιν καὶ νὰ τὸ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν λιμένα, καίτοι σύμπαντος τοῦ πληρώματος μὴ ἀναγκασζομένου νὰ πικρεθῇ εἰς τὴν λειτουργίαν». — Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἄρχει ἢ μόνον τῶν σωμάτων καὶ τῶν κτημάτων τοῦ ἀνθρώπου· δὲν δύναται νὰ παρεμβαίνει εἰς

τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, ἔστω καὶ ὅπως ἐμποδίσῃ Ἐκκλησίαν τινὰ ν' ἀποστατήσῃ ἢ νὰ γένηται αἰρετική.» — Ἀφαιρεῖν τὸν τῆς τυραννίης ζυγὸν ἀπὸ τῶν ψυχῶν, οὐχὶ μόνον ἐστὶ δικαίον πρὸς τοὺς ὑποδεδουλωμένους λαοὺς πράξις, ἀλλὰ προσέτι ἡ ἰδρυσις τῆς δημοσίας ἐλευθερίας καὶ τάξεως ἐπὶ τοῦ συμφέροντος τῆς συνειδήσεως πάντων.» — Πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τις ἐν τῇ θαυμαστῇ ἱστορίᾳ τοῦ Bancroft, πῶς ὁ Roger Williams ἐθεμελίωτε τὴν πόλιν Providence καὶ τὴν ἐπαρχίαν Rhodehland ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, τότε παρ' ἀπόσεως τῆς Εὐρώπης ἀποκηρυττομένων, ἐξαιρέσει τῶν διαμαρτυρομένων Κάτω Χωρῶν. Ὅτε τῷ 1641 εἰσῆχθη σύνταγμα ἐν τῇ ῥηθείτῃ ἐπαρχίᾳ, ἔπαιντες οἱ πολῖται προσεκλήθησαν νὰ ψηφίσωσιν· αὐτοὶ οἱ ἰδρυταὶ ὠνόμασαν αὐτὴν δημοκρατίαν, καὶ τῶντι ἦτο τοιαύτη καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ ὁποῖαν τὴν ἐνόει ὁ Ρουσσώ, αὐτὸς ἀπ' εὐθείας ἐκυβερνᾷτο ὁ λαός· πάντες οἱ πολῖται, ἄνευ διακρίσεως δόγματος, ἦσαν ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου, καὶ ἔδει πᾶς νόμος νὰ ᾖ ἐπικεκυρωμένος ἐν ταῖς δημοτικαῖς συνόδοις· ὥστε ἦτον ἡ καθαρωτάτη αὐτοδιοίκησις, ἐξ ὧν εἶδόν ποτε αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι. Καὶ ἤδη ἐπέκεινα τῶν δύο αἰώνων διαμένει ἄνευ ταραχῶν, ἄνευ ἐπαναστάσεων.

Οἱ Κυβερνοὶ ἐν τῇ Pensylvania καὶ New-Jersey παρομοίως ἔδωκαν ἀρχάς ὡς βάσεις τῆς πολιτείας· ἡ ἐξουσία κεῖται ἐν τῷ λαῷ, «We put the power in the people»· αὕτη ἡ βᾶσις τοῦ τῆς New-Jersey συντάγματος· ἰδοὺ δὲ αἱ κυριώταται διατάξεις· «Οὐδεὶς, ἢ οὐδεμία ὁμάς ἀνθρώπων ἰσχὺν ἔχει ἐπὶ τῆς συνειδήσεως· οὐδεὶς ἐν οὐδενὶ χρόνῳ, δι' οὐδενὸς τρόπου, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θέλει διωχθῇ ἢ ζημιωθῇ παρ' οἰουδήποτε, ἐνεκα τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ δοξασιῶν· ἡ γενικὴ σύνοδος ἐκλεχθήσεται μυστικῇ ψηφοφορίᾳ· πᾶς τις δύναται νὰ ἐκλέγῃ καὶ νὰ ἐκλέγηται· οἱ ἐκλογεῖς δώσουσι τοῖς ἀντιπροσώποις αὐτῶν ὑποχρεωτικὰς ἐντολάς· ἐὰν ὁ ἀντιπρόσωπος δὲν ἐκπληροῖ καλῶς τὰ ἐντεταλμένα, δύναται νὰ καταδιωχθῇ. Δέκα ἐπιμεληταί, ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐκλεγόμενοι, ἐξασκοῦσι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν· οἱ δικασταὶ καὶ οἱ κλητῆρες ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλέγονται ἐπὶ δύο ἔτη· οἱ δικασταὶ προεδρεύουσι τῶν ὁρκωτῶν, ἀλλ' ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν δώδεκα πολιτῶν, τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ τὸ δικαστήριον· οὐδεὶς φυλακίζεται ἐνεκα χρεῶν· τὰ ὁρφανά ἀνατρέφονται δαπάναις τοῦ κράτους· ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι δημοσία ὑπηρεσία ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου ἀποτιομένη.» — Σχεδὸν τὰς αὐτὰς ἀρχάς ἔχουσι τὰ συντάγματα τῆς Pensylvania καὶ Connecticut· — αὗται αἱ ιδέαι, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι κύριος ἐκυτοῦ, ὅτι εἶναι ἐλεύθερος, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ τῷ ζητήσῃ ὑπηρεσίαν ἢ φόρον ἄνευ τῆς ῥητῆς αὐτοῦ συναινέσεως, ὅτι ἡ κυβερνήσις, ἡ δικαιοσύνη, πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐκπορεύονται, τὸ σύνολον τῶν ἀξιωματῶν τούτων, ἅπερ αἱ νέαι κοινωνίαι προσπαθοῦσι νὰ ἐρχρμόσωσιν, ἀνγκυρῶντως προσέρχεται ἐκ τῆς γερμανι-

κῆς παρκδόσεως, πρὸς τούτοις δ' εὐρίσκεται κατ' ἀρχὴν ἐν ταῖς πλείστοις φυλαῖς πρὸ τῆς αὐξήσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας· οὐδὲν ἦττον ὁμῶς, ἐὰν αἱ ἀρχαὶ αὗται, αἱ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καταπνιγείσῃ· ὑπὸ τοῦ φρεουδισμού, καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὑπὸ τῆς βασιλείας, συγκεντρωθείσης καὶ ἀπολύτου γενομένης, ἀνέλκον ζώην ἐν Ἑλβετίᾳ, Ὀλλανδίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, τοῦτο εἰς τὸ δημοκρατικὸν τῆς Μεταρρυθμίσεως πνεῦμα ὀφείλεται, καὶ μόνον ἐν τοῖς διαμκρτυρομένοις ἔθνεσι διατηρήθησαν, καὶ ἐξησχάρισαν τοῖς λαοῖς τούτοις τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐημερίαν· ἐὰν ἡ Γαλλίᾳ δὲν εἶχε καταδιώξει, σφάξει ἢ φυγαδεύσει τὰ τέκνα της, ἅτινα ἀπεδέξαντο τὴν Μεταρρύθμισιν, βεβαίως ἤθελε δυνήθῃ ν' ἀναπτύξῃ τὰ σπέρματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἔτι δικτηρηθέντα ἐν ταῖς ἐπαρχικαῖς συνόδοις· εἶναι ἀλήθειαν πάνυ καλῶς ἀποδεδειγμένη ἐν τινι πονήματι τοῦ Gustave Garrison, πρὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν γεγραμμένῳ, καὶ αἱ μελέται καὶ τὰ σύγχρονα συμβάντα κατ' ἐκάστην φέρουσι νέας ἀποδείξεις πρὸς ἐπιβεβαίωσιν. Ἐν ταῖς συνόδοις τῆς Rochelle καὶ Grenoble, ἐν τῇ γενικῇ τῆς Orléans συνελεύσει, τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα, ὡς καὶ τὸ συνταγματικόν, φαίνονται ἐπίσης ἰσχυρὰ ὡς ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Περλαμέντῳ, καὶ ἀκούεται ἡ γλυφυρὰ καὶ ὑγιὴς γλῶσσα τοῦ Καλβίνου, ἡ τόσον καλῶς πεπλασμένη, ὥπως πρᾶγματεύηται περὶ τῶν μεγάλων τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτικῆς συμφερόντων· — «Θὰ εὐρώμεν τρόπον νὰ ὑπερκαπίσωμεν κατὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἡμετέρας ἀβασιλεύτους πόλεις», ἔλεγον οἱ διαμκρτυρόμενοι· καὶ ἀνεκδοκίως, ἐὰν εἶχον ἐπικρατήσῃ, ἤθελον ἰδρύσῃ συνταγματικὴν βασιλείαν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἢ ὁμόσπονδον δημοκρατίαν ὡς ἐν ταῖς Κάτω, χώραις. Οἱ Γάλλοι εὐπατρίδαι, ἐὰν εἶχον διαφυλάξῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐννόμου ἀντιπολιτεύσεως τὸ ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως προσληφθὲν ἤθελον θέσει ὅρια τῇ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ, καὶ ἡ Γαλλίᾳ ἤθελεν ἀποφύγει τὸν ἀσιατικὸν δεσποτισμὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅστις συνέτριψε καὶ ἐξηχρείωσε τοὺς χαρακτῆρας. — Φρῆγχιςκος ὁ Α', δούς τὸ σημεῖον τοῦ διωγμοῦ τῶν διαμκρτυρομένων, καὶ Ἑρρίκος ὁ Δ', ἀποταξάμενος τῷ προτεσταντισμῷ, πρέβησαν τὸ ἀληθινὸν τῆς Γαλλίας συμφέρον, ὡς ἔπραξαν καὶ οἱ εὐπατρίδαι. Τὸ λόγιον «Paris vaut bien une messe», ἐν ᾧ οἱ πλείστοι τῶν Γάλλων συγγραφῶν διορθῶσιν ἔλεγχον νοῦ πρακτικοῦ, εἶναι δεῖγμα ἀποτροπαίου κυνισμού. — Τὸ νὰ γίνῃ τις μίσθικρος, ν' ἀπκρνηθῇ τὴν θρησκείαν του δι' ὑλικὸν ὄφελος, φανερῶς εἶναι πρᾶξις ἣν πᾶς τις ὀφείλει νὰ στιγματίσῃ. Ἡ Γαλλίᾳ σήμερον ὑποφέρει τὴν τιμωρίαν τούτου, ὡς καὶ ὑπομένει εἰσέτι τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τῆς σφαγῆς τῆς τοῦ ἁγίου Βερθολομαίου νυκτός, καὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ ἐν Nantes διατάγματος, τῶν δύο τούτων μεγάλων τολμημάτων κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνεισήσεως.

Ὅ,τι πρὸ πάντων ἐν Γαλλίᾳ λείπει εἶναι τόδε· ἄνδρες, οἵτινες, χωρὶς

ν' αποποιηθῶσι τὴν παράδοσιν, νὰ παρδεύωνται ὁμῶς καὶ τὰς νέας ιδέας· οἱ δημοκρατικοὶ ἐν γένει φαίνονται ἐναντίοι ἢ ἀδιάφοροι πρὸς πᾶν δόγμα· καὶ ὡς εἰς τοὺς προγόνους αὐτῶν, εἰς τοὺς ἐπικρατήτας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐκλείπει αὐτοῖς ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς νὰ θεμελιώσῃσι στερεὸν οἰκοδόμημα. Οἱ συνήγοροι τῶν θρησκευτικῶν ιδεῶν ζητοῦσι ν' ἀναζωπυρήσωσι τὸ παλαιὸν πολίτευμα, καὶ ἐμποδίζουσι πᾶσαν μεταρρύθμισιν· νῦν ἡ Γαλλία ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ιδρύσῃ θεσμοὺς ἐλευθέρους· ἀλλ' ἄρα γε οἱ μοναρχικοὶ δὲν θ' ἀνοίξωσι τὸν δρόμον ἵνα ἐπανεέλθῃ εἰς Ναπολέον, διὰ τῆς τυφλῆς αὐτῶν ἐπιμονῆς, ἐμβάλλοντες τὴν χώραν εἰς ἀναρχίαν; Ἐπὶ Λουδοβίκου Φιλίππου, κατὰ τὸ 1850, καὶ σήμερον ἔτι, οἱ συντηρητικοὶ τὴν πατρίδα τῶν καταστρέφουσιν ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς ἀπηρχαιωμένους τύπους· ἡ δημοκρατία σήμερον εἶναι ἡ μόνη ἐφικτὴ ἐν Γαλλίᾳ κυβέρνησις, καὶ αὐτοὶ οἱ δημοκράται ἴσως ἐμποδίσωσι νὰ ἐμπεδωθῇ, διότι ὁ καθολικισμὸς ἐβάπτισεν αὐτοὺς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ· ἡ Γαλλία δυσκόλως θὰ διαφύγῃ νέαν παλινόρθωσιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, ἂν πρῶτον δὲν ἀπαλλαγῇ τῶν καθολικῶν παρδεύσεων· ἡ Ῥωμάννα θρησκεία κακῶς προδιέθεσε τοὺς Γάλλους ὥπως ζήσωσιν ἐλεύθεροι, ὅπως ἀλλήλους ἀνέχωνται, ὅπως αὐτοδιοικῶνται.

Παρὰ τοῖς καθολικοῖς λαοῖς, ἡ ἐπισείκεια ἐνίοτε ὑπάρχει ἐν τοῖς νόμοις, πῶποτε ὁμῶς ἐν τοῖς ἡθέσιν. Οὐκ ἐκείνῳ ὅστις, ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ἐρειδόμενος, ἀποφασίσει νὰ ὑπακούσῃ ταῖς ὑπαγορεύσεσι τοῦ ἐκυτοῦ συνειδότος· κατάπτυστος γίνεται τοῖς οἰκείοις καὶ τοῖς ἀδικήτορις, πολλῷ μᾶλλον ἢ τοῖς γνησίοις εὐλαβέσιν. Οἱ ἄπιστοι ἐπιτηδειότερον θεωροῦσι νὰ καταγελῶσι τοῦ ἱερέως, ἢ νὰ διαβάλλωσιν αὐτὸν, εἴτα δὲ νὰ κύπτωσιν ἐνώπιόν του ἐν πάσαις ταῖς σπουδαίαις τοῦ βίου περιστάσεσιν. Ὑπαίκοντες τῷ ζυγῷ τῆς ὀρθοδοξίας, ἣν ἐμπνέουσιν, καίτοι ὑφιστάμενοι αὐτὴν, ἄλλοις, τοῖς εὐρίσκουσιν αὐτὸν λίαν βεβρῦν, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τολμῶσι φανερῶς τὸ ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ· διὰ τῆς ἐκφοβίσεως καὶ τῆς εἰρωνείας ἐπιβάλλεται ἡ ταῦτότης, καὶ ἡ ἐλευθερία καθίσταται κενὸς τύπος.

Πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔθνη προσπαθοῦσι νὰ συστήσωσι τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν καὶ συνταγματικὸν πολίτευμα· τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνελκυσθὲν, καὶ ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν παλαιῶν Γερμανικῶν θεσμοθεσιῶν γονιμοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ προτεσταντισμοῦ, φαίνεται μὴ δυνάμενον νὰ ἐμφυτευθῇ διαρκῶς ἐν ταῖς χώραις· καὶ τοῦτο διότι ὁ ἄρχων τῆς πολιτείας, εἴτε βασιλεὺς, εἴτε πρόεδρος, δὲν δύναται νὰ ᾖ ἀληθὴς συνταγματικὸς ἄρχων, ἐὰν ἡ θρησκεία, καὶ ἐξομολογῆται ὡς εὐπειθὴς μετανοῶν, κυβερνᾶται δὲ ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ του, ὑπακούοντος τῷ Πάπῳ. Διὰ τοῦ μέσου τῆς ἐξομολογήσεως λοιπὸν ὁ πάπας ἀποκαθίσταται ἀληθὴς παντοκράτωρ ἐὰν μὴ ᾧσιν οἱ Ἰησοῦνται, οἱ τὸν πάπαν ἰθύνοντες. Αἱ προνομίαι αὖς πα-

ραχωρεῖ τὸ σύνταγμα τῷ παρακατέχοντι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, οὕτω τότε ἐνεργοῦνται παρὰ ξένης δυνάμεως καὶ πρὸς βλάβην τοῦ κράτους. Ἀφθονοῦσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὰ παραδείγματα· λίαν εὐπειθεῖς ταῖς τῶν ἐκυτῶν πνευματικῶν ἀπαιτήσεσιν, ὁ Λουδοβίκος ΓΑ' ἀνακαλεῖ τὸ ἐν Nantes διάταγμα, ὁ Ἰάκωβος Β' τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Κάρολος Ι' τῆς Γαλλίας ἀποβάλλουσι τὸν θρόνον των, ὁ δὲ Λουδοβίκος ΙΓ' τὴν τε μοναρχίαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ· ὁ Φερδινάνδος καὶ ὁ Λεοπόλδος, οἱ Αὐστριακοὶ, καταφθείρουσι τὰς ἐκυτῶν χώρας διὰ φρικωδεστάτων διωγμῶν, ὁ Αὐγουστος καὶ ὁ Σιγισμουῦνδος τῆς Πολωνίας παρασκευάζουσι τὸν διαμελισμὸν τοῦ αὐτοῦ κράτους, εἰσκαγγόντες εἰς αὐτὸ τοὺς Ἰησουίτας καὶ τὴν μισαλλοδοξίαν. Μετὰ θρήσκου καὶ καλῶς ἐξωμολογημένου ἡγεμόνος τὸ σύνταγμα καθίσταται πλάσμα ἀπλοῦν ἢ φανακισμός· ὑποτάσσει τὸ ἔθνος τοῖς θελήμασιν ἀγνώστου ἱερέως, ὀργάνου τῶν σκοπῶν τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἢ ἄγει αὐτὸ πρὸς ἀνταρσίαν, ἐὰν ἀρνήται ὁ τόπος νὰ ὑποστῇ τοιοῦτον ταπεινὸν ζυγόν· ἐν τῇ Αὐστρίᾳ, ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσήφ ἔμεινε συνταγματικὸς, διότι κατάρθωσε ν' ἀντιστῇ τῷ πνευματικῷ του· ἐν διαμαρτυρομένῃ χώρᾳ, τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα φυσικῶς ἀναπτύσσεται, ὃν ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἐνῷ ἐν καθολικῇ χώρᾳ, ὃν αἰρετικῆς εἰσαγωγῆς, ὑποσκάπτεται ὑπὸ τοῦ κλήρου, ἐκτὸς μόνον ἐὰν συμφέρῃ τοῖς κληρικοῖς, ἵνα τὴν ἀρχὴν αὐτῶν στερεώσωσι, καὶ οὕτως ἢ παραστρέφεται ὑπὸ τῶν κληρικῶν, ἢ ἀνατρέπεται ὑπὸ τῶν νεωτεριστῶν.

Ε'.

Ἄλλο αἶτιον τῆς τῶν καθολικῶν λαῶν ἐκπτώσεως· τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶναι ἀσθενέστερον παρ' αὐτοῖς ἐν ταῖς συνεταῖς καὶ κυβερνώσαις τάξεσιν, ἢ παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις· τοῦτο τὸ γεγονός, φρονῶ, οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσῃ· αἱ τῶν ἐπισκόπων ἐφημερίδες καθεκάστην ὁμολογοῦσιν αὐτὸ, καὶ ἀπαιτοῦσι διὰ τὴν θρησκείαν τὸ αὐτὸ σέβας οὗ τινος ἀπολάβει ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀμερικῇ. Οἱ ἐχθροὶ παντὸς θρησκευματος μέμφονται τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ τοὺς Ἀγγλοὺς δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ καλοῦσι μικρολόγον δεισιδαιμονίαν, διὰ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς ἀργίας τῆς κυριακῆς, διὰ τὰς κοινὰς προσευχὰς καὶ νηστείας, ἐνὶ λόγῳ διὰ τὴν ἀκαμπτὸν αὐτῶν εὐσέβειαν. Δύω ἐξηγοῦσι λόγοι διὰ τί ἡ θρησκεία διατηρεῖ πλείονα ζωὴν καὶ ἰσχύον παρὰ ταῖς ἀνωτέραις τῶν διαμαρτυρομένων τάξεσι. Πρῶτον ὁ καθολικισμός, διὰ τῶν ποικίλων αὐτοῦ δογμάτων, διὰ τῶν ἐνίοτε παιδερικῶν αὐτοῦ τελετῶν, διὰ τῶν θαυμάτων καὶ τῶν λιτινείων, ἵσταται ἔξω τῆς ἀτμοσφαιρας τῶν καθ' ἡμᾶς ἰδεῶν, ἐνῷ ὁ προτεστάντισμός, ἕνεκα τῆς ἀπλότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ποικίλης καὶ εὐμετα-

βλήτου αὐτοῦ μορφῆς, δύνανται αὐταῖς νὰ προσκρυσθῇ. Ὁ Rénaud πάλιν καλῶς λέγει· «ἡ νέων αἰρέσεων γένεσις, ἣν οἱ καθολικοὶ τοῖς διαμαρτυρομένοις ὡς δείγματα ἀσθενείας προσήπτουσιν, ἀπ' ἐναντίας δηλοῖ ὅτι τὸ θρησκευτικὸν κῆσθημα εἰσέτι ἐνυπάρχει ἐν αὐτοῖς, ἀφοῦ τυγχάνει δημιουργόν· οὐδὲν δὲ μᾶλλον νεκρὸν ἐστὶ τοῦ μὴ κινουμένου.»

Ἡ ἀπάθεια, μεθ' ἧς τελευταῖον ἐγένοντο παρὰ δεκτὰ δύο νέα δόγματα, ἅτινα πρό τινας ἤθελον διεγείρει ζωηροτάτην ἀντίστασιν καὶ προκλέσται σχίσμα, εἶναι σύμπτωμα ὅπως μεγίστης καταπτώσεως τῆς νοητικῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ καθολικισμοῦ· ἡ ὑπέρμετρος δεισιδαιμονία ἀφεύκτως ἔγει εἰς τὴν ἀπιστίαν· ἡ πρόκλησις τῆς Ῥωμάνικα Ἐκκλησίας πρὸς τὸν ὁρθὸν λόγον παραινεῖ τοὺς ἀρνούμενους νὰ καταβάλλωσι τὴν χρῆσιν αὐτοῦ εἰς ἀποδοκιμασίαν παντὸς εἶδους θρησκείας. Γάλλος φιλολόγος, ὁ Géguzex ἐν σκιαγραφίᾳ πιστότατα ἐξεικονίζει τὴν τοιαύτην κατάστασιν. «Οἰκογενειάρχης πιστεύων εἰς τὸν Θεὸν χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν ἅγιον Κουπερτινον, εὐρίσκει λίαν περιπεπλεγμένον μετὰ τῶν θυγατέρων θρησκομανῶν καὶ υἱῶν ἀθέων. Κύριος διαφυλάξοι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀθείας καὶ τοῦ Κουπερτινισμοῦ.» Προδηλότατα ὁ Κουπερτινισμὸς γεννᾷ τὴν ἀθείαν, καὶ ἀμφότεροι τὴν Γαλλίαν ἡγάγον ὅπου νῦν βλέπομεν αὐτήν, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει πλέον τόπος δι' ἑλλογον θρήσκευμα.

Ὁ καθολικισμὸς γεννᾷ τόσον ταλεῖαν περὶ τὰ τῆς θρησκείας ἀδιαφορίαν, ὥστε αὐτὴ ἡ δύναμις, ἡ ἀναγκαστικὴ ὅπως ἀποχωρισθῇ τις μετὰ παρησίας ἐλλείπει αὐτῇ· βλέπομεν διαμαρτυρομένους τὸν καθολικισμὸν ἀσπάζομένους, διότι πιστὴν τινα διακηρύττοντες, ζητοῦσι τὴν ἀληθεῖ θρησκείαν, καὶ φρονοῦσιν ὅτι ἡ Ῥώμη τοῖς πικρῆζει αὐτήν. Ὀλίγιστοι καθολικοὶ γίνονται διαμαρτυρόμενοι, διότι κατήντησαν ἐναντίον· ἢ ἀδιάφοροι πρὸς πᾶν δόγμα· καὶ αὐτὴ ἐστὶ ἡ ἀδιαφορία λυσitteλής ἐστὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐπειδὴ κωλύει ὅπως ὀλοτελῶς διαφύγῃ τις τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς, καὶ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ τέλους ἀναγκασθῇ τὰ τέκνα τῶν ἐχθρῶν της. Ὁ δεύτερος λόγος, ὁ τοὺς καθολικοὺς λαοὺς ἄγων εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ εἰς τὴν ἀπέχθειαν τοῦ κλήρου, εἶναι ὅτι, τῆς ἐκκλησίας φαινομένης ἐναντίας εἰς τὰς ἰδέας καὶ εἰς τὰς φιλελευθέρους τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἀρχάς, ὅσοι εὐρίσκονται αὐταῖς εἰλικρινῶς προσηρτημένοι, παλλάκις ἀνγκυλάζονται ἄκοντες νὰ μισῶσι τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἐναντιῶνται αὐτῇ. Ἡ πλήρης μίσους φωνὴ τοῦ Βολταίρου «τὴν μικρὰν συντρίψωμεν (écrasons l'infâme)», λογικῶς καὶ πανταχοῦ καθίσταται τὸ σύνθημα, ὡμολογημένον εἴτε μὴ, τῶν φιλελευθέρων· ἀδιαλείπτως ὁ φιλελεύθερος προσβάλλει καὶ ὀφείλει νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς, ἐπειδὴ οὗτοι ζητοῦσι νὰ καθυποτάξωσι τὴν κοινωνίαν τῷ πάπῃ καὶ τοῖς αὐτοῦ ἐπιτρόποις, τοῖς ἐπισκόποις· δὲν δύναται νὰ σέβηται δόγματα δυνάμει τῶν ὁποίων προσπαθοῦσι νὰ τῷ ἀρχι-

ρέσωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἐξητάσαμεν ἤδη τὸ πρῶτον καὶ τὰ αἷτια αὐτοῦ, νῦν ἴδωμεν καὶ ὅποιον τ' ἀποτελέσμεν.

Καὶ πρῶτον δὲν εἶναι κατορθωτὴ ἡ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῆς Ῥώμης ἀπαλλαγὴ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς λαοὺς κατ' αὐτῆς ἀποστατοῦντας ἐν ὀνόματι ἀπλῆς ἀρνήσεως ἢ διαλεκτικῆς ἀπορίας· οὐδέποτε ἔθνος, ἐπειράθη πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου δραστηκώτερον τῆς Γαλλίας· πρὸς τοῦτο μετ' ἀπαραιμίλλου ἐνεργείας καὶ ἐκφάνσεως παντοίοις μέσοις ἐχρήσατο· ταῖς φιλοσοφικαῖς σκέψεσι καὶ τῇ τῶν μύθων παιδίᾳ, τῇ σατύρᾳ τῆς κωμωδίας καὶ τῇ τοῦ βήματος εὐγλωττίᾳ, τῇ δαδὶ τῶν ἐμπρηστών, τῇ σκαπάνῃ τῶν ἀναιτροπέων καὶ τῷ πελέκει τοῦ δημίου.

Τελευταῖον, ἐν Βερσαλλίαις οἱ κληρικοὶ τὴν δημοσίαν πρέδωκαν ἐκπίδευσιν τοῖς Ἰησουίταις, καὶ ἐπειράθησαν νὰ ἐπαναγάγωσι βασιλείαν ὅλως ἀφωσιωμένην τῇ ἐκκλησίᾳ· ἡ ἐπήρεια αὐτῆς ὁσημέρῃ μεγάλως αὐξάνει, καὶ, ὡς ἐν τῇ Βελγικῇ, θὰ κατκιστῇ ποτε ἀήττητος· τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τοῖς δογματικοῖς ζητήμασι δὲν ἀποκτείνεται εἰμὴ ὅ,τι ἀνταλλάσσεται· ἐκὼν ἐν τῇ πολιτικῇ ἦσαν παραδεκτὰ τὰ τῶν γεγονότων διδάγματα, ὡς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμασι, ἡ ἀλήθεια αὕτη ἤθελεν ὡς ἀξίωμα γίνεαι δεκτὴ ὑφ' ἀπάντων τῶν μὴ ἐχόντων προλήψεις· ὁ ὀρθολογισμὸς δὲν θὰ διαρρήξῃ τὴν δύναμιν τῆς Ἐκκλησίας· μάλλον θὰ κρατύνῃ αὐτὴν διὰ τοῦ τρόμου ὃν οὗτος ἐμπνέει, μὴ συμφωνῶν ταῖς μηχανιστάταις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀνάγκαις. Ἡ ἀπόπειρα λοιπὸν τοῦ καταστρέψαι τὸν καθολικισμόν ἄνευ ἀνταλλαγῆς τινος τοῦ σκοποῦ δὲν ἐπιτυχάνει, ἀλλὰ γεννᾷ τὸ στασιαστικὸν πνεῦμα· παρατηρήσατε πόσον τὸ πνεῦμα τοῦτο πανταχοῦ κοινὸν εἶναι τοῖς καθολικοῖς λαοῖς, ἐν τῇ Ἀμερικῇ ὡς καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ· ἐνῶ οἱ παρατηρηταὶ εἰσιν ἐκπεπληγμένοι μὴ ἀπαντῶντες αὐτὸ μηδέ ἐν ταῖς ριζοσπαστικαῖς δημοκρατικαῖς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι σέβονται τὸν νόμον καὶ τὴν ἐξουσίαν· οἱ καθολικοὶ, μὴ δυνάμενοι μήτε νὰ ἰδρύνωσι τὴν ἐλευθερίαν μήτε ν' ἀπέχωσιν αὐτῆς, τὸν δεσποτισμὸν καθιστῶσιν ἀναγκαστὸν, συνάμα δὲ δὲν ὑπεύχουσιν ὑποτασσόμενοι αὐτῷ. Ἐκ τούτου μᾶζα ἀποστασίας αἰείποτε ἐνεργός· ὅτε δὲ τὸ κακὸν φθάνει εἰς τὸ ἔκκρον, ἡ χώρα στρέφεται ἀπὸ τῆς ἀναρχίας εἰς τὸν δεσποτισμὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ δεσποτισμοῦ εἰς τὴν ἀναρχίαν, καταναλίσκουσα τὰς δυνάμεις ἐν τῇ πάλῃ ἀδιλλάκτων κομμάτων. Τοιαύτην εἰκόνα νῦν παρίστησιν ἡ Ἰσπανία καὶ ἄλλα κράτη, βαθμηδὸν φθάνοντα εἰς παρομοίαν κατὰστασιν. Πόθεν τὸ κακόν; Ἴδου κατ' ἐμὲ τὸ αἷτιον.

Ἡ τακτικὴ καὶ κανονικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἄνευ ἡθῶν· οἱ δὲ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας εἰσὶ κατ' οὐσίαν οἱ μόνον τῷ λαῷ ὀμιλοῦντες περὶ ἠθικῆς καὶ καθήκοντος. Οὐδόλως ὑπὸ τοῦ ὄχλου αἰδουμένους, τίς διαδεχθήσεται αὐτοὺς ἐν τῷ ἀπαραιτήτῳ τούτῳ ἔργῳ; βεβαίως οὐχὶ οἱ

ὀρθολογιστάι. Ὁ Guizot θρυλικῶς εἶπεν· «Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μέγα σεβασμοῦ διδασκαλεῖον· ἔκιν, ὅπως τὴν ἐλευθερίαν ὑπερασπίσῃ, ὁ φιλελεύθερος βολταϊρικανισμὸς ἀνκασίῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ καθολικισμοῦ, ὡς ἐξ ἀνάγκης δέον νὰ πράξῃ, ἀπόλλυται καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς τὴν νόμιμον ἐξουσίαν σέβας, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀναφύεται πνεῦμα ἀντιστάσεως, διαβολῆς, μίσους καὶ ἐπανάστασεως.»¹ —Οἱ λαοὶ δὲν ζῶσιν ἡσυχοί, εἰμὴ ἐντελῶς ὑποτασσόμενοι τῇ Ῥώμῃ, ὡς πρότερον ἐν Ἰσπανίᾳ, καὶ σήμερον ἐν Τυρόλῳ· ἔκιν δὲ ζητήσωσι ν' ἀπελευθερωθῶσι, δυσκόλως τὴν ἀντοχὴν διαφεύγουσι.

Ζ'

Ὅτε πρόκειται περὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, τῇ βοήθειᾳ τοῦ κλήρου τὰ πάντα ῥάδι· ἄνευ αὐτοῦ, ἢ ἄκοντος αὐτοῦ, τὰ πάντα δυσχερῆ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀδύνατα· παράδειγμα ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις.

Ψηφίσατε τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν τῇ συνδρομῇ τοῦ ἱερέως, ὡς ἐν τοῖς διχμαρτυρομένοις κράτεσι, καὶ θὰ ἐπιτύχητε τοῦ σκοποῦ· ἀπ' ἐγκντίας, ἔκιν ὁ ἱερεὺς πολέμιος τύχη ἢ ἀδιάφορος, ὡς ἐν τοῖς καθολικοῖς κράτεσιν, ὁ νόμος δὲν τηρεῖται. Ἰδετε τὴν σχολαστικὴν τῆς Ἰταλίας στικτικὴν· ἔκιν τῷ ἱερεῖ ἐπιτρέψητε, ὡς ἐν τῇ Βελγικῇ, νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ σχολεῖον λόγῳ ἀρχῆς, παρσκευάζει τὴν νίκην τῆς θεοκρατίας· ἔκιν δὲ τὸν ἀποπέμψητε, καταστρέψει τὸ σχολεῖον, προκαλῶν τὴν λειποταξίαν· πρὸς τοῦτοις, ἐν ταῖς ὑψηλαῖς ὑμετέραις σχολαῖς θὰ ἐμπνεύσητε ἄρα γε τοῖς διδασκάλοις πνεῦμα ἀντιστάσεως καὶ ἐχθρότητος πρὸς τὸν κλῆρον, ἵνα τὸ μεταδώσωσι τοῖς αὐτῶν μαθηταῖς; Ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει, ἀφύκτως θὰ καταλύσητε τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ θὰ μορφώσητε ἄθεον λαόν· ἡ λογικὴ δὲ ὑμᾶς ὠθεῖ εἰς τοῦτο, καὶ εἰς ὀρθολογισμὸς παρκαλεῖ ὑμᾶς· ἀλλ' ἐπεὶ παρσκευασμένοι πρὸς τοῦτο; Ἐν τοῖς διχμαρτυρομένοις λαοῖς, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ὀλλανδίᾳ, ὑπάρχουσι λαϊκὰ σχολεῖα ἄνευ θρησκευτικῆς διδασκαλίας, πλὴν ἔμπλεα τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν· ἐν καθολικῇ χώρᾳ λαϊκὴ σχολὴ ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ εἰ μὴ μετὰ σφοδρᾶς πάλλης κατὰ τοῦ κλήρου, ὅστις θέλει ζητήσῃ νὰ τὴν καταστρέψῃ ὅθεν εἰμυρμένως γενήσεται ἀντιθρησκευτικὴ.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, τὰ περιπλέκοντα ἐργάτας καὶ κεφαλαιούχους, ὁ χριστιανισμὸς λύει αὐτὰ, διότι διὰ τῆς κηρυττομένης ἀδελφότητος καὶ αὐταπρηνήσεως φέρει τὴν ἰσχὺν τοῦ δικαίου μεταξὺ δεσποτῶν καὶ ἐργατῶν, ὅντως χριστιανῶν οὐδεὶς δύνανται ν' ἀνφύηται δυσχέρεια, διότι ἡ δικαιοσύνη θὰ προΐσταται τῆς δικνομῆς τῶν προσόδων.

¹ «Δι' ἡμᾶς τοὺς Γάλλους, ἔγραφε πρὸ τινος ὁ E. Deschanel, ἐλευθερία καὶ ἐπανάστασις εἶναι συνώνυμα, διότι ἀρχὴ καὶ ὑποδοῦλως λίαν συνεχῶς ἦσαν ὡσαύτως συνώνυμα».

δυστυχῶς πάνυ καλῶς αἰσθνόμεθα τὸ ροδερὸν χάσμα, τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς παρχμῆς τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, ἀπορροίας τῆς ἀναγκαστικῆς πάλης πρὸς τὸ μόνον εἶδος θρησκευματος γνωστοῦ ἡμῖν· ἐν ταῖς διαμαρτυρομένοις ἀπ' ἐναντίας, οἱ τῆς θρησκείας λειτουργοὶ εἰσι σεβαστοὶ παρ' ἀπαισίων τῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, καὶ τῇ μεττείᾳ αὐτῶν, αἱ συγκρούσεις δὲν εἶναι τόσον πικραὶ ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐπίρροον, ἥς εἰσὶ τὰ αἰδέσιμα ὄργανα.

Ἐν τῇ λαμπρᾷ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλικῆς Ἐπικρατεώσεως, ὁ E. Quinet τρανῶς ἀποδείκνυσεν ὅτι, ἐὰν αὕτη ἡ τερματικὴ ἀπόπειρα ἀπελευθερώσεως δὲν ἐπέτυχεν, αἰτία τῆς ἀποτυχίας εἶναι αἱ τοῦ κλήρου ἀντενέργειαι, καὶ συμπερκίνει λέγων, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ῥιζικῶς νὰ ἐπανορθωθῇ ὁ ἀστυκὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμὸς κράτους, χωρὶς ἐπίσης νὰ μεταρρυθμισθῇ καὶ ἡ θρησκεία· ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἀστυκὴ καὶ πολιτικὴ κοινωνία παραλαμβάνει τὰ στοιχεῖα τῆς θρησκευτικῆς κοινωνίας, καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ παρχδείγματος καθίσταται.

Ὁ ἱερεὺς τοιαύτην ἔχει λαβὴν ἐπὶ τῶν ψυχῶν, ὥστε ταῖς ἐπιβάλλει τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ, ἐκτὸς ἂν ἐκρίζωσῃ τις τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δι' οὗ αὐτὰς κυβερνᾷ· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ παύρᾳ τὰ ἔθνη κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσιν. Ἡ τακτικὴ πρόοδος εἶναι δυσκολωτάτη ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις, διότι τῆς Ἐκκλησίας σκοπούσης νὰ ἐπιβάλλῃ πανταχοῦ τὴν ἐξουσίαν της, αἱ ζωτικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις σχεδὸν ἀποκλειστικῶς καταναλίσκονται εἰς τὸ ν' ἀποκρούωσι τὰς τοῦ κλήρου ἀξιώσεις. Παρατηρήσατε τί συμβαίνει ἐν τῇ Βελγικῇ· πᾶσα ἡ τῶν κομμάτων σπουδὴ συγκεντροῦται ἐπὶ τούτου καὶ μόνου τοῦ ζητήματος, καὶ τὰ λοιπὰ συμφέροντα, ὡς καὶ αὐτὰ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης καὶ τῆς ἡμετέρας αὐτονόμου ὑπάρξεως μένουσιν αὐτῷ ὑποτεταγμένα· ἡ πάλῃ κατήντησε τόσῳ ζωηρᾷ, ὥστε δις ἤδη εὐρέθημεν ἐν τῇ ἀκμῇ σφοδρᾶς συγκινήσεως, μόνον δὲ χάρις εἰς τὴν φρόνησιν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος δις κατωρθώσαμεν ν' ἀποφύγωμεν τὸν κίνδυνον· αἱ ἀναλισκόμεναι εἰς τὴν πάλῃ πρὸς τὸ κληρικὸν κόμμα δυνάμεις, εἰσὶ δυνάμεις διὰ τὴν πρόοδον ἀπολωλυταί, ἐπειδὴ καὶ ὅταν ὑπερισχύωσιν, ἡ νίκη αὕτη ἄλλο ἀποτέλεσμα δὲν φέρει, ἢ ὅτι ἐμποδίζει ἡμᾶς τοῦ νὰ πέσωμεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐπισκόπων.

Ἡ ἀγάμει τῶν ἱερέων, ἡ ἀπόλυτος ὑποταγὴ πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας εἰς μίαν καὶ μόνην βούλησιν, καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν μοναχικῶν ταγμάτων ἀποτελοῦσι πρὸς τὰ καθολικὰ ἔθνη κίνδυνον, ὃν ἀγνοοῦσι τὰ διαμαρτυρόμενα. Θυμιάζω ἄνθρωπον θυσιάζοντα τὰς οἰκογενειακὰς ἀπολαύσεις ἵνα προσαρτηθῇ τοῖς πλησίον του, καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ὁ ἅγιος Παῦλος ἔχει δίκαιον, λέγων· ὁ ἔχων δύσκολον ἐντολήν, ὀφείλει νὰ μὴ νυμφευθῇ· ἀλλ' ὅταν ἀναγκαστικῶς ἔπας ὁ κληρὸς μένῃ ἀγαμος, πηγάζει ἐκ τούτου, ἐκτὸς τοῦ σπουδαιωτάτου κινδύνου διὰ τὰ ἔθνη, μέγας διὰ τὸ κρά-

τος κίνδυνος—οἱ ἱερεῖς οὗτοι ἀποτελοῦσιν ἰδικιτέραν τάξιν, συμφέρον ἔχουσιν ἰδικιτέρον καὶ ἀλλότριον τῷ τοῦ ἔθνους.

Ἡ ἀληθινὴ τοῦ καθολικοῦ κλήρου πατρίς εἶναι ἡ Ῥώμη, ὡς αὐτὸς οὗτος διακηρύττει· ὅθεν, ἐὰν ἡ χρεὶα τὸ καλέσῃ, θὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα εἰς τὴν σωτηρίαν ἢ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα, ἀναμνηστικῶς ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας του, καὶ ἀντιπροσώπου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· πρῶτον καθολικός, καὶ ἔπειτα, ἐν τῷ συμφέρον τοῦ καθολικισμοῦ τὸ ἐπιτρέπη, Βέλγος, Γάλλος, ἢ Γερμανός· τοιαύτη ἡ καθολικὴ ἔποψις, καὶ λογικῶς ἀδύνατον νὰ ᾖ ἄλλη.

Ὅτε τὸ φιλελεύθερον κόμμα ἐκυδέρνα τὴν Βελγικὴν, καὶ Ναπολέον δ' Γ', πρὸ τοῦ Ἰταλικοῦ πολέμου, περυσιάζετο ὡς ὁ τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχος, πλεῖστοι Βέλγοι ἱερεῖς εἶπόν μοι ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ἐλεύτεται ἡ ἐλευθέρωσις· σήμερον δέ, οἱ τὰ τῶν ὑπερακλείων φρονοῦντες Γερμανοὶ οὐδόλως κρύπτουσιν ὅτι, χάριν τῆς Ἐκκλησίας, ἤθελον προδώσει τὴν Γερμανίαν. Βρυαρὸς ἀντιπρόσωπος ἀρὰ γε δὲν εἶπεν ἐν πλήρει βουλῇ· «Εἰς μὲν τὴν συλλέγετε νέα συντάγματα· εἰτὶ καθολικοὶ πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποστήσουσι!»

Ἐτι ἤττον τοῦ ἱερέως ὁ μοναχὸς ἀναγνωρίζει ἰδίαν πατρίδα· ὑπηρέτης τοῦ παπισμοῦ, κεχωρισμένος παντὸς ἐγχωρίου δεσμοῦ, ζῇ μόνον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις εἶναι παγκόσμιος, καὶ δὲν ἀποβλέπει ἢ εἰς τὴν βασιλαίαν αὐτῆς, ἥτις ἔσεται ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ βασιλεία. Τίνι τρόπῳ ἡ πολιτεία θέλει τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν δικτηρήσει ἐνώπιον τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, ζητούντων νὰ ἄρχωσι, καὶ τοὺς λαοὺς κρατούντων διὰ τῶν ἰσχυροτέρων, διὰ τῶν μάλλον ἀνυποστάτων μέσων; Ἐν ταῖς διαμαρτυρομέναις χώραις οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας εἰσὶν ἔγγαμοι καὶ κέκτηνται οἰκογένειαν· οὕτως ἔχουσι ταῦτ' ἀ συμφέροντα, καὶ διαγούσι τὸν αὐτὸν βίον τῶν λοιπῶν πολιτῶν· διηρημένοι εἰσὶν εἰς μέγαν ἀριθμὸν αἰρέσεων, ὅθεν δὲν ὑπέκουνσι τῷ αὐτῷ συνθήματι· ἱεραρχικῶς δὲν ὑπάγονται τῇ βουλήσει ξένου ἀρχηγοῦ, ἐπιδιώκοντες τὸν ὄνειρον τῆς παρδοκλασίας· εἰσὶ μέλη τοῦ ἔθνους, διότι καὶ ἡ Ἐκκλησία των εἶναι ἐκκλησία ἐθνική· εἰσὶν ἀνεξάρτητοι τῆς πολιτείας, ὡς ἐν τῇ Ἀμερικῇ, ἢ ὑποταγμένοι τῷ κράτει, ὡς ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ· δὲν δισχυρίζονται, ὡς ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἢ τῇ Βελγικῇ νὰ ᾤσιν οἱ κυριάρχαι τοῦ κράτους.

Ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτείας εἶναι ἀρχὴ ἢ πανταχοῦ πειρῶνται νὰ ἐπιβάλωσι· κατορθωτὸν τοῦτο ἐν τοῖς διαμαρτυρομένοις κράτεσιν, ὡς συνέβη ἐν τῇ Ἀμερικῇ, διότι ὁ κλῆρος ἐκυτὸν ὑπέδρακε τούτῳ, ἀλλὰ μετρίως θὰ διακηρυχθῇ ἐν τοῖς καθολικοῖς· ἡ Ἐκκλησία, δισχυρίζομένη ὅτι τὰ ἐγκόσμια πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται τοῖς πνευματικοῖς, ὥσπερ τὸ σῶμα προσήκει τῇ ψυχῇ, δὲν θέλει περδεχθῇ τὴν κατάστασιν τοῦ χωρισμοῦ ἢ τότε μόνον, ὅταν θὰ δύνηται νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς, ἵνα κα-

τορθώση τὸ ποθοῦμενον. Ὅθεν ὁ χωρισμὸς οὗτος ἔσεται δέλεαρ ἢ φενაკισμός· δὲν δύνασθε ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ νὰ χωρίσητε τὸν εὐσεβῆ ἀπὸ τοῦ πολίτου, καὶ συνήθως τὰ αἰσθηήματα τοῦ πρώτου ἐμπνέουσι τὰς πράξεις τοῦ δευτέρου. Οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τῶν θεωρούντων αὐτοὺς ὡς διερμηνεῖς τῆς θεότητος πολλῶ μείζονα ἰσχὺν ἢ οἱ ἄρχοντες ἀντιπρόσωποι τῆς πολιτείας, διότι ὁ ἱερεὺς τὴν αἰώνιον εὐδαιμονίαν ὑπισχνεῖται, καὶ ἀπειλεῖ τὰς ἀτελευτήτους τῆς κολάσεως βρασμούς, ἐνῶ ὁ λαϊκὸς διατίθῃσι μόνον ἐπιγείους καὶ προσκαίρους τιμωρίας καὶ ἀμοιβάς. Διὰ τῆς ἐξομολογήσεως κυριεύει ὁ ἱερεὺς τοῦ βασιλέως, τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τῶν ἐκλογέων, καὶ διὰ τῶν ἐκλογέων τῶν βουλῶν· ἐν ὧσιν ἐγκρατής ἐστὶ τῶν θείων μυστηρίων, ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας εἶναι ἀπλῶς κινδυνώδης πλάνη. Κυβερνᾷν σὺν τῷ κλήρῳ ταῦτό ἐστὶ τοῦ ὑποτάξαι αὐτῷ τὸ ἔθνος· κυβερνᾷν δὲ κατ' αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶν ἐμβάλλειν εἰς μέγαν κίνδυνον πᾶσαν ἐξουσίαν· κυβερνᾷν παρ' αὐτῷ καὶ ἀγνοεῖν αὐτὸν, τοῦτο σωφρονέστερον, ἀλλ' ἐκεῖνος τοῦτο δὲν ἐπιτρέπει. «Ὁ μὴ μεθ' ἡμῶν ἐστὶ καθ' ἡμῶν», λέγει· ὅθεν δέον νὰ καρτερήσῃ τις, καὶ ἢ νὰ ὑπακούῃ ἢ νὰ ἀνθίσταται αὐτῷ· οὐκ εἰμι δὲ ἱκανὸς νὰ εἶπω τίς ἢ ἀσφαλεστέρα ἐκλογή.

Τὰ καθολικὰ τῆς Ἡπείρου ἔθνη παρὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς παρέλαβον ἀρχὰς καὶ θεσμοὺς, ἅτινα, ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως γεννηθέντα, ὑπὸ τὴν ἐπύρρειαν αὐτῆς παρέχουσιν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα· ἀλλ' ἤδη ἀρχόμεθα βλέποντες ἐπὶ τῆς Ἡπείρου ποῦ ταῦτα ἄγουσιν, ὅταν πολεμῶνται, ἢ καρποῦνται ὑπὸ ὑπερχλπίου καὶ δεισιδαίμονος κλήρου· εἰς ἀταξίαν καταλήγουσιν ὅταν ὁ ὄχλος τὴν πίστιν ἀπώλεσεν, ὡς ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ, καὶ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐπισκόπων, ὅταν ὁ ὄχλος διακτηρῇ τὴν πίστιν, ὡς ἐν τῇ Βελγικῇ.

Ἡ ἀτενὴς καὶ ἄνευ προλήψεως μελέτη τῶν συγχρόνων γεγονότων φαίνεται λοιπὸν λήγουσα εἰς τοῦτο τὸ θλιβερώτατον συμπέρασμα· ὅτι οἱ καθολικοὶ λαοὶ δὲν θέλουσι κατορθώσαι νὰ διατηρήσωσι τὰς ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως παρχηθείσας ἐλευθερίας· ἐὰν οὗτοι ἦσαν κεχωρισμένοι, ὑποτασσόμενοι τῇ ἀπολύτῳ τῆς Ἐκκλησίας δυναστείᾳ, ἴσως ἂν ἠδύνωντο ἀπολαύειν ἡσύχου εὐδαιμονίας, καὶ μετρίου καὶ ἡδέος βίου· ἀλλ' ἐξωτερικὸς κίνδυνος φαίνεται ἀπειλῶν αὐτοὺς ἐντὸς βραχέος μέλλοντος, εἰ μὴ ἀρνηθῶσι νὰ ὑπακούωσι τῇ φωνῇ τῶν ἐπισκόπων.

Ὁ Buckle, μεταξὺ τῶν προτερημάτων τοῦ ἡμετέρου καιροῦ ἐλόγιζε καὶ τὸ τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀπαλλοτρίωσης ἡμῶς τῶν θρησκευτικῶν πολέμων· τὸ προτέρημα τοῦτο, ἐὰν ᾖ προτέρημα, δὲν θέλει διακτηρῇ ἢ ἐποχῇ ἡμῶν· τὸ πᾶν προμηνύει ὅτι μεγάλη ἐτοιμάζεται σύγκρουσις, ἥς ἢ θρησκεία ἔσεται ἐν τῶν κυριωτέρων αἰτίων· ἤδη κατὰ τὸ 1870 αἱ τῶν ὑπερχλπίων ιδέαι ἔρριψαν τὴν Γαλλίαν εἰς τὸν κατὰ τῆς Γερμανίας πόλε-

λεμον' ἐάν Ἑρρίκος ὁ Ε', ἢ Νικπολέων ὁ Δ' ἀναβῶσιν ἐπὶ τὸν θρόνον βα-
 θαίως τοῦτο γυνήσεται τῇ συνεργείᾳ τοῦ κλήρου, ὅστις θ' ἀπαιτήσῃ νέαν
 σταυροφορίαν ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς καταδιωκομέ-
 νους πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ ὧν τὴν ἐπικουρίαν θὰ ὑποσχεθῇ τὰ κράτη,
 ἐν αἷς ὑπερισχύει τὸ κληρικὸν κόμμη, πιθανῶς θὰ παρασυρθῶσιν εἰς τὸν
 ἱερὸν πόλεμον. Ἰδοὺ ἡ κηρυττομένη πολιτικὴ ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ «Σύμ-
 παντος», καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τῶν δημοσίων ἐργάνων τοῦ παπισμοῦ. Τὴν
 πικρινόρθωσιν τῶν νομίμων δυναστεϊῶν ἐν ταῖς τρισὶ λατινικαῖς χώραις,
 τῇ Ἰσπανίᾳ, τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ, τὴν Ῥώμην τῷ πάπᾳ παραδι-
 δομένην καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπιτήρησιν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὴν ἐπανάκαμψιν
 εἰς τὰς ἀληθεῖς τοῦ κυβερνᾶν ἀρχάς, ἤτοι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου καὶ
 τῆς καθολικῆς παραδόσεως ἀνυγορευομένους, ἰδοὺ τὸ μεγαλεπίβολον σχέ-
 διον, ὅπερ ἀπανταχοῦ οἱ ὑπεράλπειοι ἐπιδιώκουσι νὰ ἐκτελειώσωσιν· ἄρα
 γε θὰ ἐπιτύχωσι; τίς οἶδεν; ἀλλ' ἐάν ἡττηθῶσιν ἐν αὐτῇ τῇ προσβολῇ
 κατὰ τοῦ πρῶτου πικρῆσις, ποίᾳ ἔσεται ἡ τύχη τῶν ἡττημένων; Φρίσ-
 σει τις διακινούμενος τῆς συμφορᾶς ἧς ἐτοιμάζει τῇ Εὐρώπῃ, τὰ ὄνειρον
 τοῦ γ' ἀποδοθῇ τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ παγκόσμιος βασιλεία, ἣν νῦν ἐπιδιώκει
 μετὰ πλείστης ὁσῆς ὡς οὐδέποτε τόλμης καὶ λύσεως.

ΙΔΙΟΤΡΟΠΙΑ

ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΝ Τῇ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ.*

Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη πολλῶν ἡ προσοχὴ ἀποσπασμένη ἀπὸ τῆς τῶν πα-
 λαιοτέρων χρόνων ἐρεῦνης, ἀπὸ τῆς ζητήσεως τῶν καθ' ἑκάστην λαμπρό-
 τερον ἀναδεικνυμένων τῆς ἀρχαιότητος σημείων διευθύνθη πρὸς τὴν πε-
 ρίοδον ἐκείνην τοῦ βίου τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἣτις ὑπὸ μείζονος σκότους πε-
 ρικαλυπτομένη βυθιτέρας ἔχρηζε καὶ τῆς σπουδῆς, τελειότερας καὶ ἀπα-
 τελεσματικωτέρας τῆς μελέτης. Οὐχὶ τοσοῦτον ἐγκαίρως ἀλλ' ἐπὶ τέλους
 καὶ παρ' ἡμῖν κατενοήθη ἡ ἀξία, ἐγνώσθη ἡ θέσις, ἣν πρέπει νὰ κατέ-
 χωσιν οἱ χρόνοι οἱ τὸ ὄνομα τῶν Βυζαντινῶν ἀναβεβλημένοι ἐν τῇ καθ'
 ὅλου ἐνεργείᾳ τοῦ ἔθνους, ἐν τῇ κατὰ μέρος μορφώσει.

Περὶ τὴν ὅλως ὑπάρχει ἡ κατὰδείξις καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας
 τῆς περὶ τὴν ἀρχαιότητα ἐνασχολήσεως ἀλλὰ καὶ πρόσκορος ἴσως καθί-
 σταται ἡ ἐπανάληψις τῆς ἰδέας ταύτης, μετὰ τὴν τηλικαύτην ἐρευνᾶν
 μετὰ τὴν γιγάντειον ἐργασίαν, δι' ἧς κατεδείχθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ
 ἀναπτέσσεται ὁλόκληρον τὸ θέκτρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐν πάσῃς ταύτῃ

* Ἀνεγνώσθη τῇ 3 Μαΐου ἐν τῷ ἐν Περικίᾳ φιλολογικῷ συλλόγῳ «Ἐλικῶν».